

J A Z Y K O V Ě D N Ě
A K T U A L I T Y

**Informativní
zpravodaj českých jazykovědců**

roč. XLV - 2008

č. 1 a 2

ISSN 1212-5326

JAZYKOVĚDNÉ AKTUALITY - ročník XLV (2008), číslo 1 a 2

Vydává Jazykovědné sdružení České republiky

Redakční rada:

Jan Kořenský (hlavní redaktor)

Jana Hoffmannová (zástupkyně hlavního redaktora)

Michaela Lišková, Pavla Chejnová, Marián Sloboda

Adresa redakce a administrace:

Ústav pro jazyk český AV ČR, Letenská 4, 118 51 Praha 1

(k rukám dr. J. Hoffmannové)

Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 583/1993 ze dne 13.4.1993.

Příspěvky laskavě zasílejte na disketě 3.5", 1,44 MB ve formátu textového editoru MS Word. Přiložte text příspěvku v jednom vyhotovení, vytištěný v normalizované úpravě. Je možno použít i e-mailovou adresu (hoffmannova@ujc.cas.cz).

OBSAH

Martin Havlík:	<i>Poznámky k práci moderátorů televizních politických debat a rozhlasových interview</i>	4
Michaela Lišková:	<i>Jak si povídají matky v internetové kavárně</i>	33
Zdisława Krażyńska:	<i>Současná syntax z historické perspektivy</i>	39
Halina Zgólkowa:	<i>Stav polské lexikografie na přelomu století</i>	43
Pavla Chejnová:	<i>Pronášení přípitků</i>	46

Z jazykovědných pracovišť

Jana Hoffmannová:	<i>Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení ČR v roce 2004</i>	51
	<i>Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 2004</i>	53

Nové publikace

Jana Zemanová:	<i>Cesty a cestičky do etymologie</i>	56
Patrik Mitter:	<i>Zdeno Dobrik: Jazyky v kontaktech</i>	60
Martin Šemelík:	<i>Marie Vachková: Kapitoly k německo-české metalexikografii I</i>	63

Kronika

Jitka Smiczeková:	<i>K narozeninám významného lingvisty – profesora Jana Šabršuly</i>	65
Šárka Tůmová:	<i>Konference bohemistů v Ostravě 7. – 9. 11. 2007</i>	70
Petr Matula:	<i>Setkání bohemistů – Cikháj 2007 / 2008</i>	72

Poznámky k práci moderátorů televizních politických debat a rozhlasových interview

Martin Havlík

1. Úvod

V tomto článku se budu věnovat úloze moderátorů v politických debatách, a to konkrétně v debatách s Alexandrem Vondrou a Lubomírem Zaorálkem. Často slýcháváme stesky na to, že naši politici neumějí věcně diskutovat, a i sami politici velmi obvykle vyzývají své diskusní partnery a politické oponenty k věcné diskusi. Např. Petr Fischer si na stránkách časopisu A2 povzdechl, glosuje diskusi kolem amerického radaru v Brdech, že „neumíme diskutovat, není na to čas, není kde. Může za to televize – a Václav Moravec... Místo diskusí se v televizi a všude jinde vedou polemiky. Nudná zákopová válka, kdy má každý předem jasný a pevný názor a v průběhu rozprav se pouze snaží dělat dojem, že je otevřený jinému názoru.“ (Fischer, 2008, s. 19). Myslím, že lze s Petrem Fischerem v mnohém souhlasit, resp. že by se mi podrobnější analýzou nepodařilo dospět k opačnému zjištění, totiž že politici dokáží věcně diskutovat, vyslechnout názor svého oponenta, případně korigovat svůj vlastní názor vlivem přesvědčivých argumentů. Proto mě zajímá spíše: (1) jakými prostředky je dosahována konfrontační („zákopová“) politika; (2) jakými prostředky se diskutující „snaží dělat dojem, že je otevřený jinému názoru“ (případně, jak posluchači poznají (tj. mohou poznat), že se jedná jen o dojem); (3) zda za to může Václav Moravec; (4) zda za to může televize. V předložené práci jsem se zaměřil na práci moderátorů a budu zde tedy hledat odpovědi na otázky 3 a 4. Nepředpokládám, že se mi podaří přesvědčivě a jednoznačně odpovědět na tyto otázky, především proto, že analýza je omezena jen na několik debat. Ale snad se mi podaří dospět k několika hypotézám, které by mohly být východiskem pro nalezení jednoznačnějších a přesvědčivějších odpovědí.

2. Data

Pro analýzu jsem vybral debaty s Alexandrem Vondrou a Lubomírem Zaorálkem, částečně i proto, že jejich diskuse se v poslední době točily kolem zmíněného radaru. Analyzoval jsem jejich vystoupení v různých pořadech, která umožňují následující kontrastní srovnávání televize vs. rozhlas, diskuse vs. interview, veřejnoprávní média vs. komerční média, Moravec vs. jiní moderátoři; konkrétně se jedná o tyto pořady: Nedělní partie vysílaná 30. 2. 2008,

Otázky Václava Moravce 17. 2. 2008, Impulsy Václava Moravce 22. 10. 2007 (Zaorálek) a 1. 4. 2008 (Vondra), 20 minut Martina Veselovského 22. 6. 2007 (Vondra) a 2. 4. 2007 (Zaorálek).

3. Konverzační násilí: přerušování

Martin Luginbühl (2007) se ve své práci zabýval prostředky konverzačního násilí¹ v jednom švýcarském televizním diskusním pořadu (Arena). Tyto prostředky jsou zde podle něj užívány k rozdmýchávání konfrontace. Myslím, že jeden ze základních prostředků komunikačního násilí, který Luginbühl uvádí (Luginbühl, 2007, 1372), totiž *přerušování*, může být dobrým výchozím bodem cesty za poznáním dění v našich politických debatách. Vždyť snad pro žádný jiný typ rozhovorů než právě pro televizní politické diskuse nejsou tak příznačné věty jako „nechte mě domluvit, já jsem vás taky nechal domluvit“. Analýza přerušování, kárání za přerušování, orientace na střídání replik skutečně nabízí možnost, jak pevně uchopit odlišnost politických debat od ostatních rozhovorů a nahlídnout tuto specifickou (k přerušování v politických debatách viz např. diskusi Beattieho s Bullem a Mayerovou (Beattie, 1982, 1899a, 1989b; Bull – Mayer, 1988, 1989). Není to jen jakási drobná vada na kráse, ale významný příznak zrcadlící v sobě celkovou konstituci, uspořádání těchto rozhovorů.

3.1 Střídání replik v debatách

Střídání replik v politických debatách je velmi odlišné od střídání replik v běžných rozhovorech (viz Sacks – Schegloff – Jefferson, 1974), ale i od jiných institucionálních rozhovorů, jako je např. rozhovor lékaře s pacientem, soudní řízení aj. A přestože pokárání za přerušování může zaznít prakticky v jakémkoli rozhovoru, ve většině z nich to není tak častý jev² jako právě v politických debatách, kde není neobvyklé, že toto pokárání zazní během jedné hodiny hned několikrát. Odlišnost řádu střídání replik, která tato přerušování i stížnosti

¹ Konverzační násilí definuje následovně: „I define the term ‘conversational violence’ as follows: I will speak of an act of conversational violence when a person is saying something as a result of which – whether it happens intentionally or not – another participant in the conversation is drastically restricted in his or her conversational rights as determined by the type of conversation and his or her role in this conversation. This restriction of the individual’s conversational rights may affect his or her integrity as well as the person’s possibilities to influence the direction in which the conversation is going and his or her ‘conversational efficiency’.“ (Luginbühl, 2007, s. 1374).

² Na tuto skutečnost upozorňuje také ve své práci o přerušování Schegloff: „In none of these instances, it may be noted, is a complaint about interruption actually articulated; indeed, such voiced complaints are extremely rare in ordinary conversation.“ (Schegloff, 2002, s. 304.).

na ně by mohla podněcovat, spočívá v roli moderátora a v omezenosti času: moderátor se ptá a hosté odpovídají, přičemž chtějí mít stejné množství času na odpověď (z jejich výroků je často zřejmé, že na rovnoměrné rozdělení času mají nárok). Moderátor proto musí často fungovat jako šachové hodiny. Podobné uspořádání však mají i jiné debaty, např. s různými experty. Přesto se v nich diskutující nekárají za skákání do řeči tak často jako politici v televizních debatách.

3.2 Soutěživost v politických debatách

Snaha politiků, aby jejich oponent nemluvil většinu času, resp. déle než oni, velmi pravděpodobně vychází ze soutěživého pojetí diskuse. V nich často nejde o to dobrat se nějakého řešení, vysvětlit náležitě svůj postoj, ale porazit diskutujícího „soupeře“. Velmi lakonicky to konstatuje v závěru svého článku výše zmíněný Luginbühl: „To sum up: The arguments presented are secondary; the main issue is the fight.“ (Luginbühl, 2007, s. 1386). Bude-li tedy některý politik mluvit méně často, výsledný dojem je, že byl v debatě v defenzivě, že byl zatlačen do kouta či že neměl co říci. Pro politiky je tedy nesmírně důležité mluvit, bez ohledu na to, mají-li skutečně v danou chvíli k diskutované otázce co říci.

3.3 Přerušování vs. překryvy replik

Kárání za přerušování je nejen prostředkem, jak si vybojovat své slovo, ale je to také prostředek pokárání za neslušné komunikační chování. Přerušování, jak na to opakovaně upozorňuje Schegloff (2002), není popisný termín nějaké skutečnosti, ale morálně zatížený hodnotící pojem. Důležité je, že pokárání za přerušování se nemusí vztahovat na vědomé přerušování. Jak opakovaně konstatovala Jeffersonová (1983, 1986) a Schegloff (1997, 2002), to, co se často jeví na první pohled jako vskočení do řeči právě mluvícího, jako snaha o přerušování jeho řeči, je často dáno morálně neproblémovou snahou recipienta převzít repliku. Obvykle jde o to, že právě mluvící mluvčí zřetelně pragmaticky, syntakticky i prozodicky (viz Ford – Thompson, 1996) projektuje konec své výpovědi. Dosavadní recipient jeho řeči má tedy v takovém okamžiku plné oprávnění převzít repliku. Komunikanti většinou nepřebírají repliky tak, že by bezprostředně navázali na předchozí repliku své/ho komunikační/ho partnera či partnerky; to znamená, že by začali mluvit už v okamžiku, kdy by ještě doznívala předchozí řeč či by zrovna dozněla. Při přebírání replik se ve většině případů proto mezi koncem staré repliky a začátkem nové vyskytne kratší pauza, jejíž trvání zhruba odpovídá trvání jedné slabiky.³ Takže pokud nový mluvčí takto standardně přebírá repliku (s vloženou

³ Poznatky Jeffersonové a Schegloffa pochopitelně vycházejí z analýzy anglicky vedených rozhovorů. Nelze tedy zcela vyloučit, že v českých rozhovorech se repliky obvykle přebírají jiným způsobem.

pauzou) a pokud dosavadní mluvčí plynule pokračuje v řeči novou výpovědí, spadá začátek řeči komunikanta, který chce převzít repliku, doprostřed slova nové výpovědi dosavadního mluvčího. Z toho důvodu může znít jako přerušovatel, ač se ze svého hlediska snažil pouze standardně převzít repliku, neboť předpokládal, že dosavadní mluvčí skončil svou řeč.

Zajímavé také je, že díky této skutečnosti je možné úmyslně dostat recipienta do role „přerušovatele“: stačí pokračovat v řeči po jejím zdánlivém ukončení nějakým dodatkem⁴. Vzhledem ke specifčnosti střídání replik politických debat, kde slovo uděluje moderátor, by politici neměli vůbec mít možnost dostat spoludiskutujícího do negativně hodnocené role „přerušovatele“, protože by měli mluvit jen na pokyn moderátora. Pokárání za přerušování tak mohou vystavit jen moderátora⁵.

Pravidla střídání replik v debatách však nebývají dodržována striktně a vzhledem ke skutečnosti, že jsou velmi odlišná od pravidel většiny rozhovorů, je pro účastníky takovýchto debat i velmi náročné, obtížné plně se jim podřídit, a nesklouznout tak do „běžné“, nemoderované diskuse. A vzhledem k tomu, že jejich oponentem v diskusi není moderátor, ale další diskutující politik, obvykle se za neslušné chování spočívající v přerušování kárají navzájem. Naopak moderátor bývá kárán řidčeji, z morálního hlediska se kárání moderátora blíží stížnostem na rozhodčí. Tuto skutečnost podcenila Barbora Tachecí v interview vysílaném 11. 1. 2008 v Dobrém ránu České televize. Poněkud žurnalisticky řečeno, osvojila si sice prostředky, jimiž politici v diskusích bojují, ale zaměřila je na špatný cíl: nikoli na diskutujícího oponenta, ale na moderátora. Důsledky tohoto omylu byly pro ni fatální.

4. Analýza střídání replik a přerušování v politických debatách

Vraťme se však k diskutujícímu Vondrovi a Zaorálkovi v Nedělní partii, a to pohledem na delší úryvek z poměrně vypjaté Nedělní partie.⁶ Myslím, že detailnějším popisem dění v tomto úryvku získají čtenáři, kteří se strukturou debat či rozhovorů obecně příliš nezabývají, jasnější představu o napětí způsobeném specifickými pravidly střídání replik a potřebou účastníků rozhovoru diskutovat.

⁴ „ (...) parties to interaction have practices by which they in effect can ‘lure’ co-participants into conduct that can be transformed into an instance of the complainable, (...)“ Schegloff, 2002, s. 305.

⁵ Touto skutečností i prostředky, jak je to možné provést, jsem se zabýval ve své předchozí práci, viz Havlík, 2007.

⁶ Vysvětlení transkripčních značek viz v příloze za textem. Mluvčí jsou označeni svými iniciálami: PŠ – Petr Šimůnek; LZ – Lubomír Zaorálek; AV – Alexandr Vondra.

(1)

1. LZ: a třetí důvod, já především nevěřím tomu (.) že: ə tady téhle úvaze; že americký
2. voják; jakákoliv americká základna v česku zvýší bezpečnost české republiky, je
3. podle mě naivní [představa. .hh] já jsem přesvědčen že; to co tato: vláda vlastně
4. PŠ: [tak, a poďme,]
5. LZ: opustila; .hh to, že sme skutečně; s ə:: vs:adili na systém kolektivní bezpečnosti;
6. vstoupili sme do nata, vstoupili sme do evropské unie, .hh to je to, co tato vláda
7. opustila. .hh [tak to byl způsob jak zaji]stit [bezpečnost čes[ké [republiky.]
8. PŠ: [poďme prosím teď nechat]
9. AV: [ə:: [já [si myslím]=
10. PŠ: [po[ďme pro]sím nechat]
11. AV: =[že:]
12. LZ: [ve sku]tečnosti dnes, a to ještě musím říci, nato je dneska vyšachovááno. .hh
13. [tady stranou, [.hhh [a: dokonce:]]
14. PŠ: [pane zaorálku pro[sím teď [ste měl strašně] dlouhý pros[tor; poďme nechat =
15. LZ: [no: a: dokonce ještě:ə =
16. PŠ: =prosím] pane zaorál[ku; reagovat pana místopředsedu vlády.]
17. LZ: =jednu vj-] [ano, ale ještě eště panu vondrovi řeknu jednu věc.] [po =
18. PŠ: [.hhh
19. LZ: =samitu ((míněno summitu)) nato; štvr[tého se sejde v so]či pan putin s panem=
20. PŠ: [pane místopředsedo]
21. LZ: =buše[m; ((míněno Bushem)) .hh zdá se že na]to, se stává pouze předsamitem, =
22. PŠ: [pane místopředsedo:;]
23. LZ: =(předsummitem)) k setkání; buše ((Bushe)) s putin[em; [.hh
24. PŠ: [pane [místopředse[do=
25. LZ: [nová=
26. PŠ: = příště proti vám použiju [balistickou ra]ketu.
27. LZ: = strategická koncepce. [dobře; násilí.] <násilí. ano.>
28. PŠ: buďte tak [hodný] a ə:: [respektujte pravidla diskuse.
29. LZ: [dobře.] [ano
30. /.../
31. AV: to je vaše politika; [to chcete dělat.]
32. PŠ: [promiňte pa]ne místopředsedo; očekáváte od toho summitu
33. nato: že podpoří→ nějakým způsobem veřejně nebo se přihlásí dokonce k tomu→ .hh
34. ə celému systému: jehož část by měla být v české republice?
35. AV: ur[čitě;]
36. PŠ: [takže tím pá]dem padne ten hlavní argument; že to je jenom americká
37. záleži[tost?
38. AV: [určitě, já očekávám že samit ((summit)) nato se jednoznačně přihlásí k tomu že
39. tento (0.3) evropský pilíř, té protiraketové obrany, (.)
40. LZ: ale
41. AV: což sou (.) což sou (.)
42. LZ: pane [místopředsedo]
43. AV: [.hhh ə::] což sou plánované základny; .hhh v české republice a v
44. polsku, .hhh sou významným příspě- oceňují je jako významný příspěvek do ochrany;
45. .hh ə celého toho aliančního [prostoru, [.hh a:]]
46. LZ: [ale pane místopředsedo: [před pár minuta]mi; .h[hh =
47. AV: [že =
48. LZ: =[robert fico vystou]pil
49. AV: =[budou učiněna]

50. LZ: proti [tomu.]
 51. AV: [že bu]dou učiněná: že budou ə robert fico ə: m: může vystupovat v české
 52. telvi ((míněno televizi)) jak chce: já říkám co prostě se připravuje v bukurešti, .hh na
 53. samit ((summit)) na[to: [.hhh [a: [že] tento evropský pilíř,
 54. LZ: [ale [tam se rozhoduje [se souhlasem [všech.]
 55. AV: no tak já se zvědavý, [pokud já pokud' ə:] pokud' tam robert fico, ə zvetuje.
 56. LZ: [tam má každý právo veta.]
 57. AV: .h ə::připravované komuniké, které se chystá, tak uvidíme, to uvidíme. (0.2) to
 58. uvidíme. to já nemohu mlu[vit.]
 59. PŠ: [tak] pánové to uvidíme ve středu [nebo ve] čtvrtek.
 60. AV: [ale:]
 61. LZ: ale [jako]
 62. AV: [ale:] ə nechte mi domluvit, vy ste [tady mluvil dva]cet minut; tak já: <si
 63. LZ: [no: dobrá.]
 64. AV: řeknu:>ty své tři minuty; čili,

Pro nedostatek místa jsem vynechal z již tak dlouhého úryvku jeho prostřední část (viz řádek 30). Ve vynechané pasáži položil moderátor Vondrovi otázku, zda dobrovolně „nelezeme do chomoutu další mocnosti“, poté co jsme se vymanili z vlivu jiné, a Vondra mu na ni začal odpovídat. V jednom okamžiku do Vondrovy odpovědi vstoupil moderátor, který jej odvracel od výpadů vůči ČSSD, jež byly založeny na výroci Miloše Zemana, zpět k problematice radaru. A právě od tohoto okamžiku pokračuje přepis úryvku (viz řádky 31-32).

4.1 Překryvy replik

Na přepisu je velmi nápadné množství dlouhých překryvů replik (tj. mluvení přes sebe). Jejich četnost a rozsah je natolik velký, že velmi komplikuje i jen přečtení přeepsaného úryvku. Pro čtenáře může být trochu obtížné během čtení rozluštit, kdo s kým mluvil souběžně. Snad ještě více než četnost překryvů replik je neobvyklý i jejich rozsah. Vždyť podle Schegloffa (2000, s. 19-24) je v běžných rozhovorech většina překryvů replik vyřešena během tří překrývajících se slabik, takže kompetitivní překryvy trvající déle jsou v běžných rozhovorech relativně výjimečnou záležitostí („(...) such extended floor fights are relatively rare.“ Schegloff, 2000, s. 21). Je možné, že se Schegloff mylil⁷, je možné, že české rozhovory se odlišují od rozhovorů vedených americkou angličtinou. Nebo se obecně politické debaty liší v tomto ohledu od běžných rozhovorů. Či konečně množstvím rozsáhlých překryvů replik se mohou odlišovat české politické debaty od politických debat jiné provenience, a jejich

⁷ Např. Deborah Tannenová psala o stylu Newyorčanů židovského původu, kteří bez problémů mluví přes sebe. Tento styl Tannenová označila jako 'high-involvement style' (viz Tannen, 1984, 1992, s. 195-197 či Fasold, 1990, s. 71-75). Překladatelka knihy Ty mi prostě nerozumíš Stanislava Pošustová přeložila 'high-involvement style' jako 'vysoce angažovaný' styl.

četnost by mohla být vnímána právě jako příznak toho, „že neumíme diskutovat“, neboť jsou projevem nepřiměřeného konverzačního násilí.

Podívejme se nyní, jak došlo k tomu, že si opakovaně mluvčí „skákali do řeči“ a mluvili přes sebe, případně kdo byl za to zodpovědný. Na obě otázky se po prvním poslechnutí či přečtení nabízejí dvě poměrně jednoznačné odpovědi. V prvním případě (řádky 4-29) dělal Petr Šimůnek svou práci a snažil se Lubomíru Zaorálkovi odebrat slovo, aby jej mohl předat Alexandru Vondrovi. Lubomír Zaorálek však toho nedbal. V druhém případě (řádky 40-64) Zaorálek vstupoval do řeči Vondry. V obou případech si za své chování vysloužil pokárání, nejprve od moderátora, který ho explicitně vyzval k dodržování pravidel diskuse (řádek 28). Pak od Vondry, který zdůraznil, že Zaorálek mluvil neúměrně dlouho.

4.2 Řád střídání replik v moderátorem řízených debatách

Nejprve se podívejme na Zaorálkovu neústupnost. První moderátorův pokus vzít Zaorálkovi slovo je zaznamenán na řádku 4. Zaorálek nejprve (v textu předcházejícím zvolenému úryvku) mluvil o třech důvodech, proč podle něj chtějí Američané u nás budovat protiraketovou základnu. Pak avizoval své námitky k uvedeným třem důvodům („To jsou podle mě tři prvky, které z té debaty vyplývají. A já Vám řeknu, že moje námitky jsou tyto. Na ten první: Preemptivní strategie je v troskách“). Šimůnek pak žádal vysvětlení pojmu „preemptivní strategie“, a protože Zaorálek po tomto vysvětlení začal uvádět i konkrétní příklady, poháněl ho moderátor k vyslovení dalších dvou avizovaných námitek („Pojďme k těm dalším důvodům, dalším reakcím na ty důvody“). Zaorálek tedy přešel ke své druhé námitce. Svě tvrzení začal podkládat citacemi, a tak mu moderátor, kterému se již Zaorálkova odpověď zřejmě jevila jako přespříliš dlouhá, znovu vstoupil do jeho řeči slovy „K tomu třetímu?“. A na řádku 1 uvedeného úryvku začíná Zaorálek na tuto výzvu uvádět své názory na třetí z dříve uvedených důvodů.

Na prvních třech řádcích úryvku vidíme, že moderátor nevskočil Zaorálkovi doprostřed jeho řeči, ale čekal, až dospěje ke konci výpovědi, neboli řečeno jazykem konverzační analýzy ke konci jednotky konstruující repliku. Nicméně začal mluvit o chvíli dříve, než Zaorálek dospěl k místu možného převzetí slova. Je totiž nepravděpodobné, že by počítal s tím, že Zaorálek skončí svou řeč už po slově „naivní“. Přívlastek „naivní“ naopak v daném případě zřetelně signalizoval, že po něm bude následovat substantivum uzavírající výpověď. Šimůnek tedy jako by zdánlivě, formálně nechal Zaorálka domluvit, ale převzetím repliky ještě před dospěním k místu možného převzetí slova, usiloval o to, aby Zaorálkovi zabránil v pokračování. Ten však dával zřetelně najevo, že ještě neskončil svou řeč. Moderátorovu snahu by tedy bylo možné charakterizovat jako konverzační násilí konané na Zaorálkovi a

spočívající v tom, že je mu bráněno učinit, co chce, tj. dokončit řeč. Z Luginbühlovy definice konverzačního násilí, kterou uvádím v pozn. 1, je však pro tuto situaci klíčové to, jak jsou „určována konverzační práva typem rozhovoru a rolí mluvčích“. Z tohoto hlediska má moderátor oprávnění odebrat slovo, má-li dojem, že host nemluví k věci, či mluví-li příliš dlouho. A to je právě tento případ. Moderátor zde uplatnil své právo, považovav rovnoměrné rozdělení času mezi hosty za důležitější než to, aby jeden z nich mohl dokončit svou řeč (za tu cenu, že bude mluvit o něco déle, než mluvil jeho oponent) a předložit tak veškeré své argumenty.

Podívejme se krátce i na pokračující boj o slovo daný neústupností moderátora i Zaorálka. Moderátor nechal Zaorálka dokončit další výpověď (řádky 5-7), a teprve potom se pokusil znovu převzít repliku; i tentokrát tedy nechal Zaorálka formálně dokončit řeč. Ale jak je zřejmé z jeho následujícího chování, moderátorovi už evidentně nešlo o to, aby ho nechal dokončit i fakticky. Jeho snahou bylo už jen umlčet Zaorálka a nechat reagovat Vondru.

Ani jeho chování nebylo v daném okamžiku nezajímavé. Po druhém pokusu moderátora zastavit Zaorálka se totiž sám chystal převzít slovo, nečekaje na moderátorův pokyn (řádky 9 a 11). Takřka v bezprostřední návaznosti na moderátorův vstup signalizoval protaženým středovým vokálem, že se chystá začít mluvit. Moderátor však neustoupil do pozadí, takže oba monitorující Zaorálkovu řeč, začali mluvit takřka současně: z adjektiva „české“ bylo zřejmé, že bude následovat druhá část názvu našeho státu. A po slově „republiky“ bylo možné s velkou pravděpodobností očekávat ukončení další Zaorálkovy výpovědi. To, že jak Vondra, tak i Šimůnek začali mluvit již s koncem adjektiva „český“, výmluvně svědčí o jejich snaze odejmout Zaorálkovi slovo. Vondrova komunikační strategie přitom byla komunikačně o něco obratnější než Šimůnkova. Již uprostřed Zaorálkovy jednotky konstruující repliku dával najevo, že se chystá mluvit. V nutném překryvu replik, který musel očekávat, neboť nečekal na dokončení Zaorálkovy výpovědi, pronesl v daném kontextu významově nepodstatné zájmeno „já“. Jeho vokál přitom protáhl až na konec posledního Zaorálkova slova („republiky“). Takže nebýt moderátora, vynořil by se svými prvními slovy až po překryvu replik, tj. začal by mluvit sám, nikoho nepřekrýváje, neboť Zaorálek potřeboval kratší pauzu k nádechu. Zaorálek by se pravděpodobně pokusil získat zpět své slovo. Ovšem nutně s kompetitivními prozodickými prostředky, tedy jako přerušovatel. Vzhledem k tomu, že i moderátor pokračoval ve snaze odebrat Zaorálkovi slovo, ztratila se ovšem Vondrova slova v překryvu replik. A to natolik dokonale, že se vůbec neobjevila v přepisu tohoto pořadu, který je na Vondrových osobních webových stránkách. Z hlediska komunikačního chování je však důležité, že i Vondra v tomto okamžiku porušil přísně vzato pravidla moderátorem řízených

televizních debat. Velmi rychle se však stáhnul a podřídil se moderátorovi. Ten totiž Vondruv vstup zaznamenal. Podíval se na něj, zůstav stále celým tělem natočen k Zaorálkovi. A hlavou i levou rukou mu pokynul, zatímco pravou rukou stále ukazoval na Zaorálka. Vondra se po této moderátorově gestikulaci vzdal úsilí dostat se sám ke slovu, napil se a trpělivě čekal, až mu slovo bude uděleno. Na řádcích 12-29 můžeme sledovat, kolik práce to ještě Šimůnkovi dalo.

Všimněme si ještě dvou skutečností: na řádku 14 čteme, že moderátor v jakémsi ospravedlnění svého chování upozornil Zaorálka (a publikum) na to, že „teď ste měl strašně dlouhý prostor“. A na řádku 28 zaznamenáváme, že ho vyzýval k „dodržování pravidel debaty“. O oné výzvě se zmiňuji proto, abych zdůraznil, že sami mluvčí se orientují na pravidla debat.

4.3 Úloha času v debatách

Na časté označování času jako „prostoru“ si postěžoval Václav Havel v OVM z 1. 10. 2006, když mluvil o stereotypnosti řeči politiků.⁸ Zdá se mi však, že mluvit o časově vymezených úsecích v debatách jako o prostoru není nevýstižné. Tato metafora totiž skutečně názorněji vystihuje pravidla⁹ střídání replik v debatách. Diskutující by zde měli mluvit v jakýchsi vymezených blocích (a to bez ohledu na to, kolik jsou toho schopni k jednotlivým tématům říci). Na začátku i v průběhu sledované Nedělní partie měli diskutující minutu vyňatou k tomu, aby se vyjádřili k daným problémům. K mluvení v omezených blocích jsou však tlačeni oněmi specifickými pravidly i ve vlastním argumentačním střetu. A právě v tomto specifickém schématu rozhovoru by mohl vézet jeden z důvodů, proč naši politici, podle Fischera, neumějí diskutovat.

Zaorálek měl být schopen všechny důvody, které chtěl uvést, vměstnat do vymezeného „prostoru“ – časového bloku. A pokud by se vystříhal napadání politických oponentů a zaměřil se na danou problematiku a věcné argumenty, zřejmě by to skutečně i zvládl. V takovém případě by zřejmě odpovídal ideální představě debatéra, jakou zřejmě má na mysli (nejen) Petr Fischer. Tento ideální debatér by ovšem měl být schopen nejen zaměřit se na věcnou argumentaci, ale měl by být nadán i schopností poslouchat svého oponenta, dělat si poznámky a reagovat až poté, co byl k tomu vyzván moderátorem. Lubomír Zaorálek selhal i v této schopnosti, jak je zřejmé z druhé poloviny úryvku (srov. řádky 40-63).

⁸ „A taky si pletou čas a prostor. Například hm vy byste mi teď moh' říct, už nemáme čas, abyste dál mluvil, ale politik na vašem místě by řekl, že nemám prostor k tomu, abych se, abych to náležitě vysvětlil.“

⁹ Nejedná se o pravidla, jejichž dodržování je striktně vyžadováno, ale o jakousi normu v pozadí. Ta může být evokována k pokárání diskutujícího, jak je tomu v úryvku (1).

Pokud by však politici švejkovsky striktně dodržovali tato pravidla, debata by sestávala z monologických, časově vymezených bloků. Taková debata by ovšem neměla formu živé diskuse, takže by pravděpodobně byla nezajímavá a nudná pro mnoho televizních diváků. Sofie Emmertsenová (2007) proto píše, že pro britské televizní politické debaty (konkrétně Newsnight a Despatch Box) je příznačný dvojitý řád střídání replik: 1. řád debat, v nichž jsou stanoveny role a z nich vyplývající sekvenční pozice; 2. běžný řád střídání replik neformálních rozhovorů (nutný pro konfrontační debatu); v takových případech moderátor ustoupí do pozadí a nechá diskutovat své hosty.¹⁰

A zde se dostáváme k úloze moderátorů i televize.

5. Role moderátora, politiků a televize

Moderátoři na jedné straně hlídají jako šachové hodiny rovnoměrné rozdělení času, na druhé straně je zájmem televizních společností, a tedy i jejich zaměstnanců, aby diskuse byla divácky zajímavá. Do studia jsou k tomu účelu zváni političtí oponenti a jejich předpokládanému střetu odpovídá i jejich rozmístění ve studiu. Skutečně živá diskuse však nemůže probíhat v korálkovitě seřazených časových blocích, obzvláště pokud by bloky argumentačních protivníků měly být ještě odděleny replikami moderátora. Ten na rozdíl od politiků má oprávnění klást i následné dotazy, případně námitky. To mu však jeho roli nezlehčuje, neboť bude-li klást námitky jen on sám, stane se tím pádem jedním z diskutujících. Jeho úloha je však být jen prostředníkem jejich debaty a jakýmsi rozhodčím střetnuvších se oponentů, jejichž prvotním cílem není dospět k nějakému řešení diskutovaného problému, ale pozitivně se prezentovat a negativně prezentovat své politické soupeře.

Ovšem i v případě, že snahou diskutujících by bylo dospět k nějakému řešení, liší se řízená debata od té nikým neřízené. Jak psal již ve 40. letech Jan Mukařovský (1982), ve skutečném dialogu vzniká mezi diskutujícími jedinečné napětí, které nepatří žádné konkrétní osobě, neboť je právě mezi nimi. Důležitou složkou takovýchto rozhovorů ovšem je možnost

¹⁰ „ (...) the IE – IE [Interviewee – Interviewee] confrontation arises on a background of the IR's challenging questions that from the outset of the interaction polarise the IEs' positions. As this breach from the turn-taking system for the news interview is achieved in part through the IR's use of challenging questions and not sanctioned, I will suggest that the investigated type of panel interview cannot be adequately described by one single underlying turn-taking system, but rather by two turn-taking systems that are normatively invoked at different stages in the interaction.” (Emmersten, 2007, s. 576)

okamžitě reagovat na komunikační partnerku či partnera¹¹. Jenže právě okamžitým reagováním se Zaorálek provinil proti „pravidlům debat“. Taková okamžitá reakce přitom může zásadně ovlivnit směr hovoru. Není-li taková změna po chuti právě mluvícímu politikovi, kterému bylo uděleno slovo moderátorem, může svého oponenta snadno odrazit odkázáním na normy slušného chování v debatách: „nechte mě domluvit“.¹²

Rozdílné potřeby a cíle účastníků politických debat (včetně diváků, na něž jsou zaměřeny (srov. Čmejková 1999, 2003)) je značně omezují. A těmito omezeními je zároveň vymezována podoba debat: Debaty by měly být (1) věcné a sestávat z monologických bloků argumentů, zároveň však (2) přitažlivé pro diváky, tedy nikoli nudné, nýbrž živé a dynamické. Do debat jsou proto (3) zváni političtí oponenti a debaty jsou organizovány jako souboje. Potřebou debatérů je pak především (4) porazit soupeře a (5) pozitivní sebe prezentace. Tato potřeba je dána jejich hlavním cílem: získat voliče. Debatéři proto využívají omezených časových bloků nejen pro věcné argumenty, ale právě i jako zákopů pro ostřelování oponenta. Jak politici, tak moderátoři jsou tak vystaveni značnému napětí: moderátoři usilují o rovnoměrné rozdělování času při udělování slova, zároveň usilují o to, aby vháněli debatéry do úzkých a do vzájemných střetů, aby debata byla zajímavou podívanou¹³. Politici usilují o porážení soupeře a zároveň o svou dobrou image (ta přitom často spočívá i v demonstrování schopnosti věcně a ve prospěch občanů řešit dané problémy).

5.1 Moderátoři

Vypadá to tedy, že Petr Fischer má zřejmě pravdu v tom, že za to, jak vypadají debaty, může televize a moderátoři, kteří jsou jejími zaměstnanci. Řešení této situace by mohlo spočívat v radikální inovaci: v odstranění moderátora. Tím by debatu opustil hlavní přerušovatel, narušovatel toku rozhovoru. Moderátoři přerušují diskutující ze dvou důvodů: 1. hlídají čas jako šachové hodiny; 2. udržují odpověď v předpokládaném směru. Tato možnost zřejmě vypadá neuskutečnitelně, a to především proto, že politické debaty jsou vnímány jako

¹¹ Taková reakce je důležitá i pro právě mluvícího jako zpětná vazba. Např. Button (1992) ukazuje, jaké problémy způsobilo uchazeči o práci při uchazečském interview právě to, že členové komise nereagovali okamžitě na to, co říkal, a nepomohli mu tak objasnit některé sporné body svých otázek.

¹² Myslím, že v uvedeném případě nebylo nezbytně nutné, aby Zaorálkova argumentace v daný okamžik zazněla, neboť spočívala sice na aktuálním prohlášení Roberta Fica, ale přece jen v teprve očekávané události, tj. V summitu NATO v Bukurešti (srov. i reakce Vondry i Šimůnka, řádky 57-59).

¹³ „By urging the politicians to make short statements, the host prevents extended argumentation, explanations and comments. His intervention causes the statements to be shorter; it saves time and allows diversion. Also, the shorter the statements are, the more turn-taking there is, a factor which make the discussion more exciting – at least in the eyes of the producers.“ (Luginbühl, 2007, s. 1376).

souboje. A pro většinu z nás je těžko představitelné, že by bylo možné vpustit do ringu soupeře, aniž by tam byl rozhodčí. Politici však usilují o pozitivní sebe prezentaci a přerušování druhého je vnímáno jako špatné chování. Věta „nechte mě domluvit, já vás taky nechť domluvit“ by mohla být důležitým prostředkem, který by zabránil tomu, aby se debata zvrhla v neustálé překřikování debatérů. Druhým důvodem, proč se zdá být role moderátora neodstranitelná, je nejspíše to, že debaty jsou pořád chápány jako svého druhu interview, v němž musí být ten, kdo se táže, a ten, kdo odpovídá.

To jsou ovšem jen spekulace. Nás teď především zajímá, „může-li za to Moravec“, tedy jak se liší jednotliví moderátoři. Ti se liší především tím, jak vstupují do debaty a jak často do ní vstupují: jak často přerušují diskutující, usměrňují jejich odpovědi; zda vhanějí svými otázkami debatéry do vzájemných střetů, či nikoli. Některý moderátor může za svou hlavní funkci považovat hlídání času. Jiný naopak může ustoupit do pozadí a nechat diskutující, aby si vyměňovali repliky více méně sami, přičemž je jen připraven zasáhnout, pokud by se debata zvrhla v šarvátku, či se příliš vzdálila od diskutovaného tématu. Jiný může usilovat o vytváření napětí, takže se snaží častěji přerušovat debatéry námitkami, aby je zahnal do úzkých, rozdmýchal rozepři.

6. Televizní debaty: Petr Šimůnek vs. Václav Moravec

Srovnajme teď, jak často a proč vstupoval do diskuse mezi Zaorálkem a Vondrou, respektive mezi Zaorálkem, Vondrou a Ransdorfem Petr Šimůnek, resp. Václav Moravec. Zda často přerušovali své hosty a proč. A jaké jim kladli dotazy. Pro nedostatek místa již nebudu uvádět rozsáhlé úryvky. Čtenáře, které by zajímal analyzovaný materiál, odkazují na internetové stránky České televize a televize Prima, kde je možno obě analyzované debaty shlédnout.

6.1 Petr Šimůnek

6.1.1 Premiér z Valašska

Nejprve se podívejme na to, jaké dotazy kladl Petr Šimůnek v úvodních zhruba třiceti minutách Nedělní partie, během nichž se nejprve diskutovalo o výstavbě amerického radaru v Brdech, pak krátce o návštěvě poslanců ČSSD Moskvy a následně o samostatnosti Kosova. Než však moderátor otevřel diskusi o radaru, zeptal se nejprve svých hostů na jejich názor na premiérovo chování při zasedání tripartity, které bylo mediálně značně přetřásáno. V médiích bylo toto chování jednoznačně hodnoceno jako nevhodné a špatné. A i v úvodní otázce, s níž se moderátor nejprve obrátil na Alexandra Vondru, bylo implikováno, že takové jednání se neslučuje s pravidly slušnosti: „Jak se díváte na chování předsedy vlády, který v pátek mírně

řečeno vypoklonkoval odboráře z jednání tripartity?“ Moderátorovo negativní hodnocení premiérova chování je zřejmé ze slova, jímž je označil: „vypoklonkoval“. Moderátor mohl použít neutrálnějšího hodnotícího označení, např. „vykázal“, pokud by nechtěl hned od začátku zahnat dotázaného svou otázkou do úzkých. Tou se totiž obrátil na místopředsedu vlády. Bylo tedy možno očekávat, že Alexandr Vondra se bude snažit nějakým způsobem obhajovat chování svého předsedy či je aspoň zmírňovat. Moderátor však svou otázku zformuloval tak, aby toto předpokládané obhajování dotázanému co nejvíce ztížil. Negativní náboj označení „vypoklonkoval“ totiž ještě zesílil slovy „mírně řečeno“. Těmi slovy bylo implikováno, že takové chování je natolik neslušné, že je v televizi ani nelze slušně pojmenovat.

Krátce poté, co Vondra očekávaně přehodnotil označení tohoto chování a mluvil o přímosti, byť neotesané („pan předseda vyznává styl valašské diplomacie“), byl přerušen následnou moderátorovou otázkou („Přímý, upřímný a je přímost a upřímnost taky, to je v rozporu se slušností?“). Debata se tedy vedla o hodnocení situace: moderátor mluvil o neslušném chování (většinou negativně hodnoceno), naproti tomu Vondra sice o neotesaném, ale rovném a přímém jednání (většinou pozitivně hodnoceno).

V první následné otázce moderátor právě namítal, že by přímé jednání nemělo být v rozporu se slušností. Vondra stejně jako každý politik usilující o pozitivní sebe prezentaci byl opět moderátorem tlačěn do kouta, neboť slušnost je základní předpoklad našeho civilizovaného chování ve společnosti. Nelze se tedy veřejně přihlásit k odmítání slušnosti jako něčeho nepodstatného či přímo škodlivého. Vondra se následně snažil z kouta, kam byl zaháněn moderátorem, dostat tím, že se zaměřil na tripartitu a na to, zda její kritizování bylo oprávněné. Byl však opět přerušen moderátorem dvěma následnými dotazy, v nichž bylo ono chování, způsob premiérovky kritiky implikováno jako nevhodné a neomluvitelné. Druhý dotaz implikoval, že takové chování nelze omlouvat, chceme-li se považovat za civilizovanou společnost, neboť v nich by neomluvitelné nejspíše bylo („Dá se to změnit tak, že řeknete odborářům, že vám plivli do ksichtu, je tohle valašská diplomacie? Co kdybyste to řekl někomu v Rusku nebo ve Spojených státech?“)

Moderátor se pak obrátil i na Lubomíra Zaorálka, aby i ten měl možnost vyjádřit se k chování premiéra. Zaorálek je však opoziční politik, a proto byl pro něj tento dotaz více než vítaným; vždyť mohl jen přizvukovat, že takové chování je neomluvitelné. Moderátor by se tak hned svým úvodním dotazem vyšinul ze své neutralistické pozice. Této situaci se snažil čelit tak, že se Zaorálka ptal až jako druhého v pořadí. A navíc Vondrovu předchozí odpověď využil ke zformulování nového dotazu, kterému musel čelit sociálně demokratický politik:

„Má tripartita existovat, nebo ne?“. A teprve až na druhém místě uvedl původní otázku: „A může se premiér chovat, tak jak se chová?“. V tomto bloku otázka – odpověď položil moderátor jen jednu následnou otázku, kterou tentokrát zaměřil proti předsedovi ČSSD: „Není ale stejně silácké gesto to, když váš pan předseda chce hlasovat o nedůvěře předsedovi vlády, ne vládě, ale předsedovi vlády?“. Impulsem pro tuto otázku mu bylo adjektivum „silácké“, jímž ve své odpovědi označil Zaorálek premiérovo jednání.

Z úvodního bloku je zřejmé, že moderátor se snažil oba diskutující zahánět do úzkých. Svou „neutralistickou“ pozici udržoval tím, že se ptal obou hostů na skutečnosti, které by jim mohly být nepříjemné, a to bez ohledu na jejich politickou příslušnost. Moderátor také přerušoval oba diskutující kladením námitek.

6.1.2 Radar

Následující otázka se týkala radaru a byla určena oběma diskutujícím: „Má vláda za této situace, když odpor veřejnosti je tak velký, tu smlouvu podepsat?“. Diskutující měli minutu nepřerušovaného času na odpověď. Nutno říci, že otázka byla zaměřena (opět) proti vládě, takže Vondra byl i tentokrát postaven do těžší pozice než stínový ministr zahraničí Lubomír Zaorálek.

Moderátor následně využil Zaorákovu odpověď k zformulování dotazu, jímž zahájil debatu o radaru: „Ale ta otázka tady je, kterou položil Lubomír Zaorálek: Je vděčnost tím hlavním důvodem, proč to máme dělat? To za prvé a za druhé: Vy jste říkal, že musíme taky něco dávat spojencům a NATO. Ale ta věc není NATO, to je radar Spojených států.“

Vondrova zhruba tři minuty trvající odpověď byla zprvu dvakrát narušena Zaorákovými vstupy a později čtyřmi vstupy moderátora. V jednom případě lze moderátorův následný dotaz označit jako kooperativní: „Myslíte si, že to zvyšuje bezpečnost České republiky, to, že tady bude jedna ze součástí toho deštníku.“ Okamžitě se však snažil toto souznění narušit dalším následným dotazem: „(...) tak je otázka, jestli Česká republika má být tou rukou, která ten deštník drží.“

Jak moderátor, tak i Zaorálek pak rozpoznali konec Vondrovy odpovědi a oba se snažili ujmout se slova. Zaorálek tedy nečekal na vyzvání moderátora. Nicméně úvodními slovy jej žádal o svolení „Já, jestli mohu“. A protože mu to moderátor umožnil, mohl pokračovat ve své řeči. Tu moderátor po dvě minuty vůbec nepřerušil. Až teprve po dvou minutách vstoupil do Zaorákovy řeči, a to s více méně technickým dotazem: „Co je to preemtivní strategie? Abychom vám rozuměli, pane poslanče.“

Od úvodu se mohlo tedy zdát, že je moderátor nakloněn právě Zaorákovu. Nemyslím si, že se mu moderátor následně snažil tak usilovně vzít slovo, jak jsme sledovali v úryvku (1),

proto, aby tuto náklonnost vyrovnal. Nicméně Zaorálkovo komunikační chování mu umožnilo pokárat ho za nedodržování pravidel debaty, čímž byla jeho neutralistická pozice úspěšně znovu nastolena.

6.1.3 Kosovo

Po debatě o radaru následoval kratší tematický blok o cestě sociálnědemokratických poslanců do Moskvy, a pak další ústřední téma této debaty: uznání samostatnosti Kosova. Toto téma bylo opět uvozeno reportáží a na první položenou otázku měli zase hosté k dispozici minutu chráněného času. Ona otázka zněla, zda uznáme samostatnost Kosova, či ne. Vlastní debatu moderátor Šimůnek uvedl otázkou, kterou odvodil ze Zaorálkovy odpovědi: „Nejsou ty argumenty, které uváděl Lubomír Zaorálek, silnější než to, že se musíme pohybovat v nějaké realitě a že už někdo jiný před námi Kosovo uznal?“

Vyvozování otázek z předchozích odpovědí byl skutečně jeden z nejčastějších způsobů, jak se moderátor v tomto pořadu ptal. To mu umožnilo dosáhnout několika věcí zároveň: jednak tím (1) dosahoval takové kohezní provázanosti debaty, která ho prezentovala jako pozorného posluchače diskutujících hostů; dále (2) mu tato strategie umožnila klást hostům takové oponující otázky, které zpochybňovaly jejich politické kroky; a tím je nutil i k jejich vysvětlení a obhajobě, aniž by vyjadřoval svůj názor. Zachovával svou neutralistickou pozici tím, že formálně působil jen jako převodní páka mezi oponenty.¹⁴

Své námitky však kladl i v následných otázkách, kterými přerušoval odpovědi politiků. Tyto námitky byly různě ukotveny: často vycházely nejen z faktů, interpretací událostí („promiňte, pane místopředsedo, ale nebude to teď obráceně, když Kosovo bylo ještě do 14. února součástí Srbska a teď v Srbsku před volbami rostou tendence k tomu podporovat ultranacionalistickou stranu, která může klidně, ta situace přerůst v novou válku na Balkáně“), ale i v předchozích výrociích v médiích („Většina ministrů podle ankety Hospodářských novin je proti“) a v morálním řádu společnosti („Já použiju ještě jeden protiargument, který se často objevuje proti radaru. Byli jsme tady dlouho pod vlivem a dokonce za přítomnosti jedné z mocností a teď dobrovolně lezeme do chomoutu další.“).

Následovala Vondrova odpověď, do níž moderátor třikrát vstoupil s různými námitkami. Nakonec se zeptal, zda Vondra bude hlasovat pro uznání Kosova. Pozoruhodné je, že agilní Zaorálek znovu dobře rozpoznal okamžik, kdy skončil tento blok, v němž byl zpovídán Vondra, takže se opět ujal sám slova a reagoval na to, co bylo řečeno, bez vyzvání

¹⁴ Více k tomuto i dalším způsobům, jak klást oponující otázky, aniž by moderátor formálně vyjadřoval vlastní názor, viz Emmersten, 2007.

moderátora. Moderátor Zaorálka nepokáral, nepřerušil ani mu nepoložil otázku. A protože se totéž odehrálo i v předchozí debatě o radaru, Zaorálek vstoupil opakovaně do debaty, aniž by mu byla položena jakákoliv otázka! Z moderátorova chování je zřejmé, že podle něj Zaorálek nevybočil z předpokládaného schématu, takže jej nebylo potřeba usměrňovat.

Po určité době přerušil Zaorálka Alexandr Vondra otázkou, zda byl v Kosovu. Následovala krátká diskuse mezi Zaorálkem a Vondrou, do níž moderátor dlouho nevstupoval. Nakonec však do ní vstoupil a položil Vondrovi další otázku. Po jejím zodpovězení chtěl toto téma ukončit, Zaorálek si nicméně ještě vymohl čas k reakci, po níž moderátor definitivně ukončil tento tematický blok.

6.1.4 Nedělní partie

Myslím, že schéma Nedělní partie i moderátorova úloha v ní je zřejmé. V pořadu je probíráno několik témat, a protože pořad trvá zhruba jednu hodinu, je na daná témata poměrně málo času. Takže je poměrně striktně stanoveno, jak dlouho by tematické bloky měly trvat. Pokud jsou tři výrazné bloky, neměl by čas pro ně určený překročit dvacet minut. Je také třeba vzít v potaz několik minut náležitých úvodu a závěru. Jednotlivé bloky jsou uvedeny reportáží, následuje stejná otázka pro oba diskutující, na niž mají chráněnou minutu na odpověď. A až poté otevírá moderátor vlastní debatu. Nejprve položí otázku jednomu diskutujícímu a obvykle mu do odpovědi vstupuje následnými otázkami a námitkami. Tato moderátorem narušovaná odpověď trvá zhruba tři minuty. Pak má mít zhruba stejný čas na reakci či odpověď na položenou otázku druhý host. Následuje několik minut na krátkou diskusi či stručné reakce. V úryvku (1) jsme viděli, jak usilovně se snažil moderátor odejmout Zaorálkovi slovo, když chtěl pokračovat v odpovědi i po třech minutách (jedná se pochopitelně o hrubé proporce, nikoli o přesně, na vteřinu vymezený čas). Také jsme viděli, že moderátor nepovažoval za nutné položit Zaorálkovi vlastní otázku, když ten se sám ujal slova přesně v místě, kde začínal jeho „prostor“ na reakci. Tematický blok o radaru byl pak ukončen tím, že každý z hostů měl půl minuty na závěrečné slovo.

Jednou z nejdůležitějších moderátorových rolí v tomto pořadu je hlídat čas jednotlivých tematických i odpověďových bloků, aby bylo dodrženo jeho schéma. Problémem může být, že takové schéma je příliš formální, neboť má mnoho omezení. To může vést k tomu, že se debata změní v ritualizovaný souboj.

6.2 Václav Moravec

Podívejme se nyní, jak řídil debatu mezi Zaorálkem, Vondrou a Ransdorfem Václav Moravec ve svých Otázkách. Tato debata se odehrávala během posledních čtyřiceti minut dvouhodinových Otázek Václava Moravce; tedy v části vysílané na programu ČT 24. Debata

se lišila od sledované Nedělní partie nejen tím, že debatující hosté byli tři, ale i jejich výběrem a jejich rozsazením: Ransdorf seděl vedle Zaorálka, takže Vondra byl umístěn do pozice, kdy měl odolávat dvěma oponentům. Samozřejmě nebylo v tomto složení možné zachovat vyrovnané rozestavení s moderátorem uprostřed, signifikantní však je, že Ransdorf neseděl vedle Vondry. Tentokrát se debatovalo o jednání české vlády s vládou USA o odstranění vízové povinnosti a o námitkách zemí EU k tomuto jednostrannému jednání, a následně o uznání Kosova. Vondra byl tedy opět v pozici, kdy byl nucen obhajovat kroky vlády.

Vzhledem k tomu, že tu není dostatek prostoru pro detailnější popis a analýzu Moravcovy práce, rovnou shrnu, v čem se Moravcovo moderování lišilo od výše sledovaného moderování Petra Šimůnka.

Velmi nápadné bylo především to, že Moravec tolik nehlídal formální schéma; to, kdo má jak dlouhý „prostor“ pro svou promluvu. Opakovaně ustoupil se svou námitkou či následnou otázkou některému z diskutujících hostů v případě, že se souběžně s ním ujímal slova poté, co dosavadní mluvčí ukončil svou výpověď. Diskutující si tedy často přebírali repliky bez jeho zásahu, neboť Moravec netrval na svém právu udílet slovo. A vzhledem k tomu, že tam byli tři, občas došlo i k urputnějšímu boji o slovo. Moravec ani v těchto případech příliš nevstupoval do diskuse. Takže jím řízená debata v těchto okamžicích mnohem více nabírala podobu moderátorem neřízené diskuse.

Moravec však naopak mnohem častěji přerušoval odpovědi hostů svými vlastními námitkami, připomínkami a následnými otázkami než Petr Šimůnek (který např. umožnil Lubomíru Zaorálkovi, aby mluvil nepřerušovaně déle než dvě minuty). Jeho námitky častěji vycházely z předchozích výroků diskutujících, z médií, z tisku („kdybych vám ještě tady ocitoval (...“). Přestože Moravec nehlídal tak usilovně střídání replik, projevoval se výrazněji než Šimůnek. Nikoli však jako rozhodčí, ale jako další účastník diskuse; ovšem v roli provokatéra, který není s ničím spokojený a neustále klade další a další námitky.

Významně se také lišila formální podoba jejich otázek. Moravec mnohem více preferoval zjišťující otázky a jak je pro něj obvyklé, explicitně požadoval jednoznačné odpovědi. Šimůnek používal formu zjišťovacích otázek méně často, a pokud je používal, pak především při svých následných dotazech. A v případě, že položil dotaz ve formě zjišťovací otázky, obvykle nekončil výzvou „odpovězte jednoznačně ano, nebo ne“, jak to má ve zvyku Moravec. Ten má navíc výrazně výše posazený hlas a celkově dynamičtější prozodii. Výraznější je i jeho gestikulace. Především z těchto důvodů působí agresivněji než umírněný Šimůnek.

Zastavme se na chvíli ještě u oněch zjišťovacích otázek, neboť to je jeden z klíčových prostředků současných moderátorů. Na převahu formálně zjišťovacích otázek mezi Moravcovými dotazy jsem stručně upozornil jinde (Havlík, v tisku). Zde jen připomenu, že si moderátoři libují ve zjišťovacích otázkách především proto, že jimi omezují možné odpovědi, a tím pádem je mohou i snáze vymáhat („ale vy jste mi ještě neodpověděl na mou otázku“). To moderátorům umožňuje zároveň zatlačit hosty do kouta a mít pod kontrolou průběh debaty. V případě Moravce však hraje důležitou roli ještě jedna okolnost. Jeho Otázky Václava Moravce (a podobně tomu bylo i v Interview BBC) jsou významným zpravodajským zdrojem České televize. Výroky politiků z tohoto pořadu jsou citovány už ve zpravodajství, které je vysíláno v neděli ve 13 hodin a které rozděluje OVM ve dvě části. Pro vytváření takového zpravodajství jsou důležitá prohlášení politiků, a to pokud možno co nejjednoznačnější. Moravcovy otázky a námitky jsou zřejmě i proto často konstruovány tak, aby taková jednoznačná prohlášení byla z úst politiků získána: „Procentuální vyjádření mi neřeknete?“, „Pochopil jsem správně z vašich slov, že to memorandum podepíše koncem února ve Spojených státech amerických s největší pravděpodobností premiér Mirek Topolánek?“, „Takže tam nebude nějaký vstup do databází nad rámec toho, co mají evropské starší členské země Evropské unie? Jednoznačná odpověď, pane místopředsedo.“ Pokud by skutečně následovala na některý z výše uvedených dotazů jednoznačná odpověď, je takřka jisté, že by se stala jednou z hlavních zpráv dne.

Petr Šimůnek většinou takto explicitně jednoznačné výroky, doslova prohlášení, od svých hostů nepožadoval. Takovou odpověď požadoval jen jednou, a to když se ptal na to, zda hosté budou hlasovat pro, či proti uznání samostatného Kosova. Spíše vyzýval k rozebrání toho, co bylo řečeno, či nastoleno jako téma; jeho dotazy také častěji než Moravcovy neměly ani formální podobu otázek: „Já použiju ještě jeden protiargument, který se často objevuje proti radaru. Byli jsme tady dlouho pod vlivem a dokonce za přítomnosti jedné z mocností a teď dobrovolně lezeme do chomoutu další. Zkusme rozebrat všechny ty věci, které jsme teď zmínili.“

7. Rozhlasová interview: Martin Veselovský vs. Václav Moravec

Podívejme se teď na Václava Moravce v rozhlasových Impulzech Václava Moravce a srovnáme je s Martinem Veselovským v jeho Dvaceti minutách. Oba pořady jsou na rozdíl od výše sledovaných televizních debat interview: oba moderátoři vedou zhruba dvacetiminutový rozhovor s pozvaným hostem. Jediný zásadnější vnější faktor, jenž by mohl ovlivnit rozdílný způsob tázání, je statut rozhlasových stanic, které dané pořady vysílají.

Dvacet minut Martina Veselovského je pořad veřejnoprávního Českého rozhlasu 3, Radiožurnálu, kdežto Impulsy Václava Moravce vysílá soukromé Rádio Impuls. Nemyslím si však, že tento vliv je na Václava Moravce nějak zvlášť patrný a že by se jeho styl tázání výrazněji lišil podle toho, vede-li rozhovor v Impulsech či řídí-li debatu v Otázkách. Přesnější odpověď by poskytla spíše analýza jeho práce v Interview BBC a v Impulsech Václava Moravce.

Jak je výše uvedeno, ke srovnání jsem vybral pořady s týmiž politiky, totiž s Lubomírem Zaorálkem a Alexandrem Vondrou. Rozdíly jejich práce budu demonstrovat jen na jejich rozhovorech s Lubomírem Zaorálkem.

Již na první poslech se jeví Václav Moravec jako agresivnější tazatel než Martin Veselovský. Výraznou roli zde opět sehrává i prozodie, ale tu zde ponechám stranou. Všimnu si jen některých formálních charakteristik dotazů, vycházejí z práce Claymana a Heritage (2002). Ti dlouhodobě analyzují se svými spolupracovníky práci amerických novinářů, zejména při tiskových konferencích s americkými prezidenty (viz i Clayman – Elliot – Heritage – McDonald, 2007), a vyvinuli metodu, která umožňuje kvantitativní srovnání agresivity různých dotazů na základě jejich formy. Tak např. zjišťovací otázky považují autoři za agresivnější než doplňovací, dále dotazy složené z několika otázek oproti jednoduchým dotazům, dotazy, v nichž otázce předchází kontextualizující úvod, počet následných otázek atd. Zřejmě i vzhledem k tomu, že analyzovali tiskové konference, vůbec se nezajímali o přerušování. Osobně považuji přerušování za jeden ze signifikantních rysů stylu tazatelů a za příznak jejich agresivity.

V obou pořadech jsem zjišťoval, kolikrát moderátoři přerušili odpověď zpovídáného, kolikrát mu ji nedovolili dokončit, dále formu dotazů, jejich počet, počet namítavých dotazů a počet následných dotazů. Pominul jsem podrobnější analýzu dotazů, tj. jak byly dlouhé, z kolika otázek sestávaly, byly-li kontextualizovány a jak aj. Podívejme se teď na dotazy Václava Moravce.

7.1 Václav Moravec

Ten v Impulsech VM s Lubomírem Zaorálkem (22. 10. 2007) položil celkem 28 dotazů, 20 otázek mělo formu zjišťovací otázky, jedna otázka byla vylučovací, tři doplňovací a 8 dotazů nemělo formu otázky, ale konstatování či dokonce imperativní formu. Některé dotazy byly kombinované z několika otázek či tvrzení, proto počet otázek neodpovídá celkovému počtu dotazů. Tak např. dvě doplňovací otázky byly uvedené ve složeném dotazu, který kombinoval otázku a namítavé tvrzení. Namítavých dotazů bylo celkem 10, přičemž většinou měly právě kombinovanou podobu, tj. skládaly se z otázky a nějakého konstatování. Z 28 dotazů lze 17

považovat za následné. Moravec celkem 16krát přerušil Zaorálkovu odpověď a jen jednou Zaorálkovi ustoupil, což znamená, že z 28 odpovědí jich 15 nebylo ukončeno tak, jak dotázaný chtěl. Celkový čas pořadu i se znělkami byl přibližně 22 minut 30 sekund. Zaorálkovy odpovědi v něm celkově trvaly 13 minut 36 sekund. Moravcovo přerušování se samozřejmě projevilo i v délce Zaorálkových replik. Proto uvádím jejich sled s dobou jejich trvání uvedenou v minutách a sekundách, pokud za číslem je uvedeno „P“ znamená to, že odpověď byla úspěšně přerušena (jakkoli lze diskutovat, co je to úspěšné přerušení (srov. Schegloff, 2002); zde jím míním prostě to, že po přerušení následoval další dotaz, nikoli to, jakým směrem se ubíral další rozhovor; problematická je také klasifikace přerušení, mnohá z nich jsou často kooperativní, tento charakter však přerušování Václava Moravce neměla: Moravec Zaorálka skutečně přerušoval kladením námitek a následných dotazů): 0.30P – 0.18 – 1.20P – 0.54 – 0.3P – 0.40 – 0.8 – 0.29 – 0.27P – 0.3P – 1.05 – 0.15P – 0.55P – 0.19P – 0.9P – 0.48P – 0.32 – 0.26 – 0.33 – 0.3P – 0.21P – 0.50P – 0.34 – 0.5P – 0.37 – 0.15P – 0.28 – 0.29.

7.2 *Martin Veselovský*

Kontrast s údaji o dotazech Martina Veselovského je markantní: Ten ve svém pořadu (Dvacet minut MV, 2. 4. 2007) položil Lubomíru Zaorálkovi 17 dotazů, přičemž úvodní dva dotazy byly stručné a takřka mimo rámec vlastního interview; Veselovský se totiž ptal na aktuální 130. oslavy ČSSD na Žofině, obě tyto úvodní otázky měly formu zjišťovací otázky. Celkově položil Martin Veselovský 11 zjišťovacích otázek, 2 vylučovací, 4 doplňovací a jedno namítavé tvrzení. Následných dotazů bylo šest a pouze třikrát přerušil Lubomíra Zaorálka (z toho jednou žádal o ujasnění). To se projevilo i v délce Zaorálkových odpovědí, které celkově vyplnily 15 minut a 13 sekund z jednadvacetiminutového pořadu. Zde je sled jejich trvání: 0.4 – 0.4 – 1.03 – 1.20P – 1.20 – 0.25 – 1.13 – 0.50P – 0.36 – 1.04 – 1.09 – 0.8P – 2.05 – 0.22 – 2.22 – 0.14 – 0.54.

7.3 *Václav Moravec vs. Martin Veselovský*

Pro větší přehlednost uvádím daná čísla ještě v následující tabulce:

	Václav Moravec	Martin Veselovský
celkový čas pořadu	22.30s.	21.00s.
celkový čas odpovědí	13.36s. (60,4%)	15.13s. (72,5%)
počet dotazů	28	17
počet zjišťovacích otázek	20 (62,5%)	11 (61,1%)
počet vylučovacích otázek	1	2

počet doplňovacích otázek	3	4
počet „neotázkových“ dotazů	8	1
počet následných dotazů	18 (64,3%)	6 (35,3%)
počet námitek	10 (31,25%)	1 (5,9%)
počet přerušení	16	3

Z těchto údajů samozřejmě nelze zjistit, k jakým odpovědím, získaným informacím oba rozdílné způsoby vedení interview vedly. Je z nich však zřejmé, v čem se liší styl obou tazatelů. Stručně řečeno Martin Veselovský je tazatel, Václav Moravec oponent. Oponování však nemusí vést k vyvolávání sporů, ke kontroverzi. Tím spíše, je-li zpovídán jen jeden politik a nikoli více politických protivníků. I v tomto ohledu se však oba tazatelé v sledovaných interview lišili. Martin Veselovský nepokládal přímé otázky týkající se kroků vlády či politických soupeřů, a to přesto, že Zaorálek ve svých odpovědích několikrát kritizoval vládu či ODS. Naopak Moravec cíleně směřoval debatu směrem ke kritizování vlády a politických oponentů. Zaorálkovi pokládal takové dotazy, z nichž bylo více než zřejmé, že na ně Zaorálek bude reagovat kritikou politických oponentů. Uvedme jen některé z Moravcových dotazů: „Premiér po zasedání vlády dnes prohlásil, že část viny, že Česká republika nezískala pozici nestálého člena Rady bezpečnosti OSN, přikládá i způsobu, jakým opozice, tedy sociální demokraté, prezentují českou vládní politiku v zahraničí. Jste si této chyby vědomi, pane místopředsedo Zaorálku?“; „Není, promiňte, není neúspěch, to, že Česká republika nezískala pozici nestálého člena Rady bezpečnosti OSN, dáno i tím, že vy, jako sociálně demokratické vlády a vaši ministři zahraničí si ukousli velký krajíc, že jste ohlásili kandidaturu ve chvíli, kdy Česká republika má být i předsednickou zemí Evropské unie a Topolánek to ostatně dnes řekl na tiskové konferenci vlády, protože doslova řekl, že plán získat křeslo v Radě bezpečnosti OSN se mu zdál od začátku příliš riskantní a ambiciózní, nicméně po svém nástupu do Strakovky vzal tento úmysl za svůj.“

Uvedenými otázkami moderátor zcela jistě nechtěl toliko „zjistit“, zda s ním Zaorálek souhlasí, či nikoli. Očekávanou odpovědí je podání a vysvětlení, resp. obhajování předchozího jednání. Z podstaty věci je totiž zřejmé, že takto dotázaný politik nemůže jen přiznat chybu, ale musí podat i vysvětlení. Ona nutnost, která je vyjádřena v předchozí větě slovesem „musí“, spočívá v potřebě pozitivní sebezprezentace. Přiznání chyby si tak žádá vysvětlení, která z hlediska zpovídání nenaruší žádoucí pozitivní sebezprezentaci. S ní navíc těsně souvisí negativní prezentace oponentů. V případě, že dotázaný svou chybu nepřizná, odmítne moderátorovo tvrzení, lze předpokládat, že zvrátí kritiku zpět na stranu politických

oponentů. I v tomto případě je třeba vysvětlit, v čem se citovaný politik mylí, a obhájit své jednání jako bezchybné.

Všimněme si také, že jeden z uvedených dotazů příznačně měl podobu negativní zjišťovací otázky. Tyto otázky jsou jedním z největších možných vychýlení tazatele, který je zavázán klást dotazy, směrem k vyjadřování vlastního názoru, aniž by ovšem byla narušena jeho neutralistická pozice (viz Heritage, 2002). To často potvrzují i sami dotázaní, kteří na ně nezřídka reagují jako na tvrzení: „v tom s vámi nesouhlasím“; „ano, máte pravdu“ apod. I proto bylo pro Moravce v citovaném případě nezbytné, aby vystupoval jen v roli zprostředkovatele názorů politických oponentů. V prvním z citovaných dotazů je zase v zjišťovací otázce presuponována předchozí výpověď jako tvrzení o faktickém stavu věcí. Moravec tak v uvedených dotazech zaplňoval prázdnou pozici politického oponenta, a interview tím přetvářel v střet politických soupeřů. To se mu nakonec povedlo natolik dokonale, že vyprovokoval Zaorálka k tak bouřlivým reakcím, že rozhovor ukončil slovy: „Říká místopředseda Poslanecké sněmovny z ČSSD, Lubomír Zaorálek, který se na závěr rozohnil“.

Moravec také vyostřoval rozhovor interpretací jedné ze Zaorálkových odpovědí, užívaje silnějších a pádnějších slov: „Promiňte, vy mluvíte tak vážně, že se z vašich slov může zdát, že vnímáte českou zahraniční politiku v rozvalu, že je v krizi.“ A těchto svých slov později použil i v poslední otázce tohoto tematického bloku: „Podle vás je zahraniční politika v krizi a v rozvalu kvůli tomu, že spolu nekoordinují své kroky prezident republiky, ministr zahraničí, premiér a vicepremiér pro Evropu.“ Forma této otázky má navíc podobu prosté výpovědi. Otázku z ní dělá jen role diskutujících. Slovosled nemá podobu otázky („je podle vás...“) a ani melodie nemá příliš tázací charakter: na konci slova „rozvalu“ je sice k slyšení mírné stoupnutí, jenže protože tím Moravec neukončil svou repliku, je možné je interpretovat jako signalizování pokračování. Konec repliky pak ukončil klesavou melodií.¹⁵ Jako by chtěl Zaorálka přimět k zpravodajsky významnému konstatování, jímž by ukončil tematický blok týkající se neúspěchu Česka při volbě nestálého člena Rady OSN.

Martin Veselovský naopak některé otázky, které by zpovídanému mohly být nepříjemné, mírnil různým způsobem: „Já bych se vrátil k panu Schröderovi. On je v současné době členem dozorčí rady ruského polostátního Gazpromu a když k tomu připojíme *ještě možná pod mírně paranoidním pohledem* fakt, že před několika dny navštívil váš předseda Jiří

¹⁵ Pokud by nebyl Moravcův hlas tak známý, bylo by zajímavé udělat menší experiment: vytrhnout tuto repliku z daného kontextu a testovat posluchače, zda ji vnímají jako otázku či jako tvrzení. Vzhledem ke komunikačním rolím obou mluvčích jsem tento dotaz charakterizoval jako otázku zjišťovací.

Paroubek Ruskou federaci a jednal tam, tak se můžu zeptat, jak blízko vlastně má ČSSD k současnému Rusku?“

8. Prostředky boje a kooperace: náčrt

Ještě před tím, než shrnu zaznamenané poznatky v závěru, ve stručnosti načrtnu možné odpovědi na první dvě otázky z úvodu: (1) jakými prostředky je dosahována konfrontační („zákopová“) politika; (2) jakými prostředky se diskutující snaží dělat dojem, že je otevřený jinému názoru.

8.1 Prostředky boje

Mezi nejčastější prostředky zákopové války patří vzájemné obviňování. Politici se obviňují za špatné politické kroky, jednání či za nevhodné komunikační chování. Ve všech případech může být takové obviňování přímé, či nepřímé. Takovým nepřímým obviněním za nevhodné chování je i ona prototypická věta „nechte mě domluvit, já vás také nechal domluvit“. Autorka či autor takové věty si nejen vybojovává možnost nerušeně mluvit, ale zároveň kárá oponenta za porušování pravidel daného typu rozhovoru a sama sebe prezentuje jako někoho, kdo je dodrhuje, řídí se jimi („já vás také nechal domluvit“). V úryvku (1) vidíme na řádcích 62 a 64 specifickou variantu tohoto způsobu, jak prezentovat spoludiskutujícího negativně a současně sebe pozitivně. Vondra využil toho, že Zaorálek byl přímo pokárán moderátorem: když mu Zaorálek začal klást námitky, odrazil je poukazem na jeho nevhodné chování a ještě je zveličil. Slova o tom, že „vy jste tady mluvil dvacet minut“ totiž pronesl v době, kdy od začátku pořadu uplynulo 18 minut a 40 sekund. Přitom na první otázku otevírající debatu sám odpovídal bezmála tři minuty. Během své odpovědi byl však třikrát přerušen krátkými následnými dotazy moderátora. Následoval třiminutový blok Zaorálka, kterému však byl notně malý, jak jsme sledovali v úryvku (1). Dosavadní debata tedy sestávala z těchto bloků: úvodní krátká debata – otázka otevírající první tematický blok – minuta pro AV – minuta pro LZ – třiminutový blok pro AV – třiminutový blok pro LZ – blok pro reakce AV.

8.2 Prostředky (zdánlivé) kooperace

Kromě explicitních výroků o tom, že diskutující je ochoten a schopen věcně diskutovat a že je otevřen cizím názorům, bude zajímavé sledovat, jak se na dojmu této otevřenosti podílejí různé kooperační prostředky, ať už verbální (stylové, syntaktické, lexikální) či neverbální, jako je přikyvování hlavou či prozodické sladňování (k různým prostředkům kooperace, (v angličtině), obzvláště prozodické srov. např. Szczepek, 2000, 2007).

9. Závěr

V předložené práci jsem se pokusil hledat cesty k možným odpovědím na některé otázky týkající se našich mediálních politických debat a rozhovorů. Píšu o „hledání cest“, neboť průkaznost mých závěrů je limitována nízkým počtem analyzovaných debat. Jedná se tedy spíše o hypotézy, které by bylo třeba ověřit analýzou většího počtu dat.

Výsledná podoba debat je do značné míry určována několika silnými omezeními, která spočívají v rozdílných potřebách zúčastněných stran a která jsou navzájem v napětí. Zásadními omezeními jsou specifický řád střídání replik v televizních politických debatách a rozdělení komunikačních rolí diskutujících: moderátor se ptá, hosté mu (a divákům) odpovídají. Striktní dodržování tohoto řádu by vedlo k takové debatě, v níž by repliky diskutujících hostů byly od sebe oddělené replikami moderátora. Tato forma se však neslučuje s podobou živé diskuse. Příznakem živé diskuse, dialogu je specifické „napětí, neupoutané k žádné z obou osob, nýbrž existující ‚mezi‘ nimi“ (Mukařovský, 1982, s. 212). Přestože i v řízené debatě nepochybně existuje (může existovat) napětí mezi diskutujícími, je jeho vznik a síla velmi omezena právě řádem střídání replik; konkrétně tím, že není dovolena okamžitá reakce a že jsou předem rozděleny pozice v párových sekvencích („adjacency pairs“, srov. Schegloff, 2007) – moderátorovi náleží jejich první část, hostům druhá.

Takto formálně svázané diskuse nemohou mít takový dynamický spád, který by byl divácky přitažlivý. Diváci přitom tvoří důležitou složku těchto debat a z hlediska televizních společností tu nejdůležitější. Zájmem televizí proto je, aby diskuse byla živá, ba bouřlivá, a to především svou formou. Vždyť jak píše Martin Luginbühl, názory pozvaných politiků jsou známy předem, nelze očekávat, že se v průběhu debaty významně změní, takže zajímavé je především to, jak budou v diskusi bojovat.¹⁶ Tyto potřeby televizí významně ovlivňují podobu diskusí, které jsou pojímány jako souboje. To se projevuje i výběrem hostů a jejich rozsazením ve studiu.

Dále jsem se zajímal o to, jak se liší práce konkrétních moderátorů, případně jak se podílí na výsledné podobě debat. Srovnával jsem práci tří moderátorů v rozhlase a televizi: Petra Šimůnka, Martina Veselovského a Václava Moravce. Ústřední postavou je Václav Moravec, neboť je to podle Petra Fischera právě on, kdo může za to, že „neumíme diskutovat“.

¹⁶ „Given that the opinions have been formed before the show and no politician will change his opinions in front of a camera, the host' strategy not to allow explanations, etc., has the result that the discussion slides easily unto destructive patterns of interaction. Controversy and polarisation are enforced and preconceived opinions adamantly defended.“ (Luginbühl, 2007, s. 1376).

Srovnával jsem tedy Moravcovo moderování televizní debaty s moderováním Petra Šimůnka a dále jeho způsob vedení rozhlasového rozhovoru s prací Martina Veselovského.

Z obou srovnání vychází Moravec jako agresivní tazatel, který vhání zpovídané do vzájemných střetů. Z tazatele se tak stává oponentem, a tím do značné míry i dalším diskutujícím. To se projevilo zřetelně zejména v rozhlasovém interview, v němž simuloval chybějící politické oponenty citováním jejich výroků a na nich vystavěných agresivních otázek.

Martin Veselovský se v porovnání s Moravcem vyjímá jako tazatel takřka ze starých časů (a to i podle závěrů Claymana a Heritage (2002), kteří zkoumali rostoucí agresivitu amerických novinářů). Hostu nekladl dotazy vyhocené citováním názorů politických oponentů, ani se ho neptal, jak hodnotí jejich práci či výroky. Veselovský na rozdíl od Moravce také šetřil následnými otázkami a námitkami a ponechával zpovídanému dostatek času k dokončení odpovědi. I z těchto důvodů by bylo zajímavé analyzovat předchozí práci Veselovského v televizi Nova při moderování diskusního pořadu Sedm čili sedm dní. Srovnání jeho moderování tohoto pořadu s tím, jak vede rozhovory v rozhlasových Dvaceti minutách, by poskytlo další vhled, jakýžto vliv mají média, konkrétně veřejnoprávní rozhlas a soukromá televize. Takové poznatky by zesílily základy, na nichž je budována odpověď, zda podobu debaty ovlivňují více média, či moderátoři.¹⁷ V tuto chvíli se musíme spokojit poznatky získanými jednak srovnáním práce Václava Moravce v různých médiích, jednak srovnáním jeho moderování s prací dalších dvou moderátorů, tazatelů.

Tím druhým srovnávaným moderátorem byl Petr Šimůnek, tentokrát však v úloze moderátora televizní politické debaty. Ten ze srovnání s Moravcem vychází jako moderátor, který dbá zejména na dodržování formálního schématu debaty: hlídá čas jednotlivých odpovědí i tematických bloků; plní spíše roli zprostředkovatele: často neklade vlastní námitky, ale převádí vzájemné výhrady diskutujících. Dociluje tím sice větší kohezní provázanosti diskuse, neboť jeho otázky vycházejí z předchozích odpovědí. Celkově však diskuse v Nedělní partii pro důraz na formální schéma a na převodní roli moderátora vypadá mnohem více než Otázky Václava Moravce jako stínový či kaširovaný politický souboj.

Moravec, na rozdíl od Šimůnka, tolik nedbá o rovnoměrné rozdělování času mezi hosty. Zato větší důraz klade na to, aby diskutující byli zahrnuti množstvím námitek. Má proto připraveno množství podkladů pro vlastní námitky. Ty vycházejí především z předchozích

¹⁷ K srovnání se nabízejí i další moderátorky a moderátoři, které/ří moderovaly/i diskuse či interview v televizi i v rozhlase, např. Jitka Obzinová.

mediálních výroků, prohlášení diskutujících, z jejich předchozího jednání či z mediálních zpráv. V případě, že diskuse byla dostatečně živá, diskutující přicházeli se vzájemnými námitkami, Moravec neváhal se svými ustoupit. Diskutujícím hostům v těchto případech také umožnil, aby si sami přebírali repliky, a to podle pravidel střídání replik v běžných rozhovorech. Nesnažil se pevně třímat otěže debaty tím, že by trval na svém právu klást otázky a udělovat slovo.

Vedle toho, že Moravec vystupuje spíše v roli oponenta než tazatele, je další podstatnou charakteristikou způsobu jeho práce snaha získat od zpovídaných zpravodajsky zajímavé výroky. Často jsou proto k slyšení otázky typu „můžete říci, zda podepíšete danou smlouvu do konce týdne, ano, nebo ne? jednoznačná odpověď!“. Přestože jednoznačnou odpověď málokdy dostane, většinou přiměje zpovídané k nějakému víceméně závaznému konstatování: „netvrším, že do konce týdne, ale v řádu měsíců určitě.“ – „říká viceguvernér České národní banky“¹⁸.

Televize tedy ovlivňuje podobu debat tím, že jejím cílem jsou divácky přitažlivé show. Vliv Václava Moravce pak spočívá především v tom, že se snaží vyhovět těmto potřebám vyvoláváním konfrontace; a dále honbou za „zpravodajskými“ výroky.

Výslednou podobu politických debat však ovlivňují i mnohem obecnější skutečnosti. V prvé řadě je to politická soutěž o hlasy voličů. Takže z výše citovaných prací analyzujících britské televizní politické debaty (Emmersten, 2007), resp. debatu švýcarskou (Luginbühl, 2007) se nezdá, že by konfrontační styl našich debat byl nějakou výjimkou, spíše naopak (srov. např. citaci v pozn. 16). Prostředky vyvolávání konfrontace, které jsou popisované v těchto pracích, lze hojně nacházet i v českých politických debatách.

A svůj významný podíl může hrát i zakořeněná, tradiční představa, jak má vypadat diskuse. Ta je v naší tradici charakterizována nejen střídáním argumentů a protiargumentů, ale i kladením námitek a obhajobou vlastních názorů. Uvědomme si, že většina účastníků politických debat má vysokoškolské vzdělání. A základním kamenem, na němž toto vzdělání stojí, je schopnost obhajovat vlastní práci a čelit námitkám oponentů. Je pochopitelně zřejmé, že takové námitky mohou mít různý charakter. Zásadní rozdíl je především ten, zda se jedná o námitky věcné či o osobní výpady.

Nejen z tohoto důvodu role moderátora nepochybně významně ovlivňuje výslednou podobu politických debat. Domnívám se, že dokonce významněji než charakter daného

¹⁸ Nejedná se o přesné citáty, ale o smyšlené výpovědi, které jsou nicméně typické pro moderování Václava Moravce.

média. Zároveň se domnívám, že je poněkud naivní očekávat, že v těchto debatách se dospěje k nějakému věcnému řešení či dokonce konsensu. Nicméně mám-li jednoznačně odpovědět na otázky vyvolané výroky Petra Fischera: ano, na celkové uhádané a nevěcné podobě politických debat se významně podílejí potřeby televize a ještě výrazněji práce Václava Moravce, který vychází těmto potřebám vstříc.

Literatura:

- Beattie, G. (1982): Turn-taking and interruption in political interviews – Margaret Thatcher and Jim Callaghan compared and contrasted. *Semiotica*, 39, s. 93-114.
- Beattie, G. (1989a): Interruptions in political interviews: a reply to Bull and Mayer. *Journal of Language and Social Psychology*, 8, s. 327-339.
- Beattie, G. (1989b): Interruptions in political interviews: the debate ends? *Journal of Language and Social Psychology*, 8, s. 345-348.
- Bull, P. – Mayer, K. (1988): Interruptions in political interviews: a study of Margaret Thatcher and Neil Kinnock, *Journal of Language and Social Psychology*. 7, s. 35-45.
- Bull, P. – Mayer, K. (1989): Interruptions in political interviews: a reply to Beattie. *Journal of Language and Social Psychology*, 8, s. 341-344.
- Button, G. (1992): Answers as interactional products: two sequential practices used in job interviews. In: P. Drew – J. Heritage (eds.): *Talk at work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 212-231.
- Clayman, S. – Heritage, J. (2002): Questioning presidents: Journalistic deference and adversarialness in the press conferences of U.S. presidents Eisenhower and Reagan. *Journal of Communication*, 52, s. 749-775.
- Clayman, S. – Heritage, J. – Elliott, M. – McDonald, L (2007): When does the watchdog bark?: Conditions of aggressive questioning in presidential news conferences. *American Sociological Review*, 72, s. 23-41.
- Čmejková, S. (1999): Televizní interview a jiné duely: Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. *Slovo a slovesnost*, 60, s. 247-268.
- Čmejková, S. (2003): Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In: S. Čmejková, J. Hoffmannová (eds.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 80-115.
- Emmersten, S. (2007): Interviewers' challenging questions in British debate interviews. *Journal of Pragmatics*, 39, s. 570-591.
- Fasold, R. (1990): *The Sociolinguistics of Language. Introduction to Sociolinguistics, vol. II*. Oxford: Basil Blackwell.
- Fischer, P. (2008): Radar resentmentů. *A2*, IV, 16, s. 19.
- Ford, C. E. – Thompson, S. A. (1996): Interactional units in conversation: syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. In: E. Ochs – E. A. Schegloff – S. A. Thompson (eds.): *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 134-184.
- Havlík, M. (2007): „Slušný“ Bursík a „neslušný“ Železný v Otázkách Václava Moravce. *Biograf*, 43-44, s. 33-68. též dostupné na adrese: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v4302>
- Havlík, M. (v tisku): Otázky Václava Moravce. *Člověk – jazyk – komunikace*, České Budějovice, 18. – 20. 9. 2007.
- Heritage, J (2002): The limits of questioning: negative interrogatives and hostile question content. *Journal of Pragmatics*, 34, s. 1427-1446.

- Jefferson, G. (1983): Two explorations of the organization of overlapping talk in conversation, 1: Notes on some orderliness of overlap onset. *Tilburg Papers in Language and Literature*, 28 [též In: V. D'Urso – P. Leonardi (eds.): *Discourse analysis and natural rhetorics*. Padova: CLEUP, s. 11-38].
- Jefferson, G. (1986): Notes on 'latency' in overlap onset. *Human Studies*, 9, s. 153-158.
- Luginbühl, M (2007): Conversational violence in political TV debates: Forms and functions. *Journal of Pragmatics*, 39, s. 1371-1387.
- Mukařovský, J. (1940): Dialog a monolog. *Listy filologické*, 67, s. 139-160. [citováno dle Mukařovský, J (1982): *Studie z poetiky*. Praha: Odeon, s. 208-229.]
- Sacks, H. – Schegloff, E. – Jefferson, G. (1974): A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language*, 50, s. 696 – 735.
- Schegloff, E. A. (1997): Whose text? Whose context? *Discourse & Society*, 8, s. 165-187.
- Schegloff, E. A. (2000): Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation. *Language in Society*, 29, s. 1-63.
- Schegloff, E. A. (2002): Accounts of conduct in interaction. Interruption, overlap, and turn-taking. In J. H. Turner (ed.): *Handbook of Sociological Theory*. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic/Plenum Publishers, s. 287-321.
- Schegloff, E. A. (2007): *Sequence Organization in Interaction: A Primer in Conversation Analysis, I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Szczepek, B. (2000): Formal aspects of collaborative productions in English conversation. *InLiSt*, 17. University of Potsdam [<http://www.uni-potsdam.de/u/inlist/index.htm>]
- Szczepek Reed, B. (2007): *Prosodic Orientation In English Conversation*. Houndmills, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Tannen, D. (1984): *Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends*. New Jersey: Ablex.
- Tannen, D. (1992): *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. London: Virago. [první vydání v USA 1990, William Morrow and Company]

Příloha: použité transkripční značky

finální intonace:

- ? stoupnutí hlasem
- , mírné stoupnutí hlasem
- rovná intonace
- ; mírné klesnutí hlasem
- . klesnutí hlasem

nefinální intonace:

- ↑ stoupnutí hlasem, či vysoké nasazení hlasu
- ↓ klesnutí hlasem, či nízké nasazení hlasu

dluží nápadně důrazně vyslovená slabika

: nápadné prodloužení hlásky

ə hezitační zvuk

ne- nedokončené slovo

(slovo) nezřetelné/á slovo/a

() nerozpoznané/á slova/a

<aha> řečeno se smíchem

((pláč)) vysvětlivky a komentáře

(.) pauza kratší 0.2 s.

(0.5) pauza měřená v desetinách sekundy

[začátek překryvu replik

] konec překryvu replik

= bezprostřední navázání na předchozí repliku, či nepřerušené pokračování repliky

v případech, kdy je replika rozepsaná do řádků, které na sebe bezprostředně nenavazují

.hh slyšitelný nádech

hh. slyšitelný výdech

/.../ vynechaná pasáž

Jak si povídají matky v internetové kavárně

Michaela Lišková

Rozmluvy matek na mateřské dovolené, které se dříve odehrávaly na dětských hřištích, v čekárnách pediatrů či na soukromých návštěvách, jsou nyní zásluhou internetu veřejně přístupné. Internetových diskusních fór pro rodiče je velké množství, např. *Rodina* (<http://www.rodina.cz>), *eMimino* (<http://emimino.cz/>) či *Baby-café* (<http://www.baby-cafe.cz/>). Posledně jmenované „netradiční kavárně“ bych se ráda věnovala podrobněji. Elektronicky ji navštěvují ženy¹, které si chtějí popovídat o svých dětech, sdílet zážitky z doby těhotenství a porodu, potřebují radu ohledně partnerského vztahu apod.

Pravidelně jsou tu publikovány deníčky, které jsou rozděleny do skupin (např. *Deníčky o snažení*, *Deníčky o dětech*, *Dvojčata*, *Neplodnost*, *Jak se rodí*, *Předčasně narození*, *Kojení*, *Látkovky*, *Maminky v zahraničí*, *Je libo adoptátka*, *Příroda, něco je jinak*). Pod články se brzy po jejich zveřejnění začíná odvíjet diskuse, která se v naprosté většině případů nese v přátelském duchu, což je v současném internetovém diskusním prostoru spíše výjimkou. Kromě diskusí pod články je možné založit i diskuse samostatné, které zpravidla slouží k rychlému získání informací. Zde je několik témat z poslední doby: *Jak skončit s noční plínou v 25 měsících?*, *Sedák na židli pro děti ke stolu*, *Akutní – dcera čmárala fixama po všem!*, *Antikoncepce YADINE*, *Rodičák po třech letech*, *Buchta s rebarborou – poradte recept*. Dále je možné hlasovat v nejrůznějších anketách (např. *Uvítali byste, kdyby děti chodily do školy v uniformách?*, *Používáte látkové, nebo jednorázové pleny?*, *Kojíte na veřejnosti?*), zveřejňovat fotografie, soutěžit, nakupovat v e-shopu či využívat služeb bazaru.

Na *Baby-café* nejsou publikovány vyžádané články odborníků, avšak mezi čtenářkami/příspěvatelkami jsou odbornice z nejrůznějších oblastí (dětská lékařka, gynekoložka, psychologička pedagogicko-psychologické poradny, učitelka), nechybí tedy ani odborné rady, psané svěže neformálním způsobem.

Příspěvatelky *Baby-café* se vzájemně oslovují přezdívkami, pod nimiž na diskusním fóru vystupují, např. *Vochechule*, *Mama2001* či *Pettie*. Kromě přezdívky se ukazuje také datum registrace na fóru, místo bydliště a počet vložených příspěvků. Aktivitu příspěvatelek ukazuje ještě další údaj, určitá „hodnota“ v místní hierarchii, přidělovaná automaticky podle počtu

1 Mezi příspěvateli *Baby-café* pochopitelně najdeme i otce, prarodiče nebo jiné příbuzné malých dětí; matky však tvoří naprostou většinu, proto budu pro přehlednost textu hovořit pouze o matkách.

publikovaných příspěvků. Jde o tyto „tituly“ (řazeno od nejmenšího počtu příspěvků po nejvyšší): *piskle – žvatlalka – klábosilka – krafařka – treperenda – kecka – diskutérka – drbna – howgh*. Informace o čtenářce doplňuje tzv. metřík, který progresivně ukazuje stáří jejího dítěte (nebo dětí). Jedná se o grafický proužek, kam je možné umístit i fotografii potomka. Podle zadaného data narození se na metříku denně upravuje věk ratolesti. Metříky bývají stahovány na zahraničních serverech (např. <http://lilypie.com>, <http://tickerfactory.com>), neměnné údaje jsou tak v cizí řeči, nejčastěji angličtině. Popisek metříku může znít kupř. takto: *Viktorka a Benjaminek. My babies are 1 year, 2 weeks and 2 days old* nebo (s chybami) *Maruska ma 10 months, 1 week and 6 days old; Tadeas Alexandr. Milackovi je 1 year, 8 months and 5 days old*. Vystupuje-li někdo s příspěvkem, u nějž nechce, aby byl znám autor, může publikovat inkognito, bez všech identifikačních údajů. Pak je zkráceninou tohoto slova v diskusi také osloven: *Inko*. Chce-li někdo oslovit celé plénum, obvykle píše: *Kafařky*.

Hlavním komunikačním jazykem na *Baby-café* je čeština, ale výjimkou nejsou slovenské příspěvatelky píšící svou rodnou řečí. Při sledování diskusí jsem si nevšimla žádného komentáře, který by hodnotil texty ve slovenštině jako obtížné na čtení. Je možné, že slovenština ještě nepředstavuje pro současnou generaci matek komunikační diskomfort, stejně tak možné však je, že někdo slovenské příspěvky nečte vůbec². Z dalších jazyků je určitým způsobem přítomna i angličtina. Přestože samotné příspěvky v ní publikovány nejsou, není nijak zřídkavé, že jsou – i bez upozornění, že se jedná o anglický text – doporučovány ke čtení internetové stránky pouze v angličtině (jako rada k určitému problému, tip na pobavení). Jak již bylo zmíněno, také většina metříků má popisky v angličtině; jako další jazyky se na metřících objevují např. ruština nebo holandština.

Čeština na *Baby-café* je hravá, obsahuje poměrně velké množství slangových výrazů včetně zkratk. Časté jsou také zdobněliny, jak asi lze v diskusích matek malých dětí předpokládat. Naproti tomu – zejména zájmový – slang byl zatím popisován převážně v mužských prostředích, např. počítačový slang, filatelistický slang, slang šachistů, slang kulturistů (viz Tichá, Skopec, 2001, Černá, 2003, Táborský 2006 ad.). Prostor pro vznik slangového vyjádření je ve všech relativně uzavřených komunitách, které mají společné zájmy či profesi a jazykový styk je realizován polooficiálně nebo neoficiálně. Slangový potenciál tak mají rozhovory matek jistě odedávna, avšak zřejmě až zásluhou internetu se budou objevovat slangologické studie „mateřského slangu“. Jak píše Nábělková (2007: 55):

2 Koexistenci češtiny a slovenštiny v internetové komunikaci se zabývá Nábělková 2007.

Internet vytvára špecifický komunikačný a aj diskusný priestor pre rozličné „záujmové spoločenstvá“, a tým, že diskusia dlhodobo fixuje a sprístupňuje aj ďalším potenciálnym čitateľom, poskytuje možnosť vhladu do autentickej, výskumnicky nenavodenej a neovplyvňovanej výmeny názorov.

Přejděme nyní ke konkrétním slangismům, které jsem (nesystematicky) excerpovala z *Baby-café* od května 2007 do května 2008. Začneme slovy, která se pojí s těhotenstvím. Být těhotná lze úsporně říci jedním slovem: **těhotnit**. Těhotná žena může být nazvána **těhulí**, popř. zdobně **těhulkou**, pro bližší určení se objevil i výraz **druhotěhule**. Těhotenství může být spojeno s nejrůznějšími obtížemi, např. **těhupříznaky** (nevolnostmi, zvýšenou únavou), **těhucukrovkou**, **těhudemencí** (stavem zhoršené mentální výkonnosti v těhotenství) nebo velkým **těhubřichem**. Žena v pokročilém stádiu těhotenství může **být megatěhu**. Někdy se objeví problémy závažnějšího rázu, to je pak třeba **ležet na rizikáči**. S přibýváním na váze je nutné pořídit si **těhuhadry**, po porodu se ženy touží co nejrychleji navrátit k **předtěhu postavě**. Při plánování dalšího těhotenství může hrát roli i přání užít si **netěhotné léto**.

Jako příprava na porod se objevují předzvěstné stahy, tzv. poslíčky. Žena může říci, že **poslíčkuje** nebo **poslíkuje**, příp. **oslíkuje**. Jako **vypouštění bazénku** může být nazván odtok plodové vody, porod pak **vylození**. Přestože se hodně mluví o domácích porodech, většina dětí u nás zatím přijde na svět v **porodce**. Narodí-li se dítě předčasně, lze ho označit jako **nedonošeňátko**. Právě nedonošené děti jsou často **žlut'áskové** – trpí novorozeneckou žloutenkou. Podle měsíce nebo ročního období, v němž miminko přišlo na svět, se rodina rozšíří např. o **květnátko**, **listopadčátko**; **jarňátko** nebo **zimňátko**. Slovenská přispěvatelka nápaditě psala o svém **OktoBrušku**, tedy břišku, z něž se potomek narodí v říjnu (októbri). O dětech lze mluvit také podle toho, kolik jim je let, např. **dvoulet'ák** a **čtyřlet'ák**, nebo podle jejich sourozeneckého pořadí, např. **druhátko**. Nebiologickým dětem můžeme něžně říkat **adopčátko** nebo **pěstounátko**. Dvojčata bývají označována jako **dvojky**, sourozenci s malým věkovým rozestupem jako **skorodvojky**. Děti obecně je možné nazývat nejrůznějšími způsoby, např. **děťulata**. Maminku od více dětí lze označit jako **multimatku**, s přesným udáním počtu dětí např. jako **druhomaminu** nebo **trojmatku**.

K malým dětem bohužel patří různé nemoci. Děti kupř. **průjmují** a **teplotují**, resp. se dočteme, že **průmujeme** a **teplotujeme**, neboť zejména při snaze pomoci dětem od těžkostí se objevuje specifické používání množného čísla, které jakoby zahrnuje i matku. Ratolesti se mohou nacházet v **režimu asi zuby**. Tak se označuje stav, kdy je dítě plačtivé či nepříjemné bez zjevné příčiny; až později se ukáže, že se prořezával nový zoubek. Spojení **režim asi zuby**

je na *Baby-café* velmi oblíbený a jeho užívání se rozšířilo z označení chování dětí i na osoby, které již růst mléčných zubů netrápí, avšak také se chovají nesnesitelně bez jasné příčiny (třeba manžel nebo sousedka). Přidání přípony *-ovat* k podstatnému jménu je velmi produktivní, dočteme se tak například, že Klárka *sunaruje*, Stella *protivkuje*, rodina ráda *výletuje*.

Aby se nemocem předešlo, nechávají se děti očkovat. Šetrnější hexavakcínu až do roku 2007 museli platit rodiče, nyní jsou jí už děti očkovány plošně bezplatně. Hexavakcína byla poměrně drahá, proto matky zvažovaly, zda jí dítě nechají očkovat. Aby se v diskusích nemuselo pořád opakovat dlouhé slovo hexavakcína, mluvilo se o očkování *hexou* nebo o *hekcíně*. Lékařka bývá zkráceně označována jako *mudra* nebo *dra* (ženští lékaři pak jako *gyndr*, *gyndra*, *gyndař*, *gyndařka*).

Samostatnou kapitolou je dětské stravování. Nejprve se miminko kojí, tedy dostává *kójo*. K pramalé radosti matek jsou některé děti *noční kojomilové*, spánek rodičů je tak často narušován pláčem, kterým se dítě dožaduje *příprsení*. Někdy je třeba hned po nasycení měnit plenku, pak může být dítě označeno jako *průtokáč*. Asi po půl roce věku dítěte se začínají zavádět příkrmy. Dospělým nemusejí rozmixovaná a nesolená jídla připadat příliš vábná, proto se hovoří o *mimiblivajzcích*. Objevují se i specifické vazby, např. *nasnídat někoho*, poukazující na to, že dítě se není ještě schopné najíst samostatně. Některé děti mají s jídlem problémy, jsou to *nežeroutkové*, kteří musejí jídlo nejdřív *rozchutnat*. Kromě stravování patří k pevným bodům v denním režimu také *vstávačka*, *oblíkačka* a *koupačka*. Celodenní péče o děti je psychicky náročná, matka by měla občas dělat i něco jiného, než celé dny *mateřit*. Opustit dítě, byť na pár hodin týdně, je těžké obzvláště v případě, že je silně fixováno na matku; takovému se říká *mamánek*, *mamas*, *maminčák* nebo *závisláček*. Existuje řada rad, jak dítě *odzávislit*.

Osvědčeným způsobem, jako uklidnit miminko, je *skákání na balónu*. Když si někdo postesčne, že zase celý večer *skákal*, je zasvěceným jasné, že šlo o poskakování na gymnastickém míči. Miminko lze utiшит třeba i dudlíkem, ale některé matky jsou zaryté *protidudlíkářky*. Lze vyrazit i na procházku, a to buď jako matka *okočárkovaná*, nebo *šátkující*. *Šátkování* nemá nic společného s *látkováním*; ekologicky zaměřené matky používají látkové pleny čili *látkovky*, a tudíž *látkují*. Do vrchních kalhotek se miminku dávají textilní *vkládačky*, mezi nimiž najdeme třeba *bambusovky* nebo *konopky*, podle materiálu, z něž jsou vyrobeny. V určitém období je pak potřeba dítě *odplenkovat* a naučit *nočníkovat*.

Komunikace na *Baby-café* se neobejde bez zkratk (a jedné oblíbené značky): **BC** – *Baby-café*, **EPI** – epidurální anestezie, **KO** – kontrola nebo kontrakce, **MD** – mateřská dovolená,

MI mimininterruptce, **MS** – menstruace, **OVU** – ovulace, **PA** – porodní asistentka, **RD** – rodičovská dovolená, **RP** – rodičovský příspěvek, **SVM** – syndrom vykojeného mozku, **TP** – termín porodu. // - znamená dvě čárky na těhotenském testu, označující jeho pozitivní výsledek. Čárkám se také říká **tlustice**, **dálnice**, a to zejména v přáních těchto dvou čárek kamarádkám, protože druhá čárka, indikující těhotenství, se může ukázat jen velmi slabě, což vzbuzuje nejistotu o výsledku testu.

O vysokém výskytu zdobnělin jsem se již zmiňovala. Zdobnělá jména označují předměty malé (menší než je běžná velikost) a vyjadřují kladný citový vztah mluvčího k nositeli jména, popř. vztah záporný, pokud jde o ironické užití (Čechová 1997: 110). Citový vztah je u matek určitě přítomen, hovoří-li o svých potomcích, navíc jsou zřejmě ovlivněny řečí, jíž na děti mluví, řečí plnou zdobnělin. Dále uvádím konkrétní příklady deminutiv s krátkým kontextem, které snad poskytnou i určitý obraz o diskutovaných tématech: *plánujeme v září svatbičku; darování spermií je většinou brigádka pro vysokoškolské studentky; dejte si den pauzu, aby se stihly vytvořit spermijky; těhustík pozitiv mi vyšel až po 4 týdnech po ovu; jak se má břicho; těhulky, moc neblinkejte; za 4 hodiny Alice porodila obřika; přát si dalšího bejbíska; Vojtík je zatím ležící slad'oušek; v noci se ke mě po papání chodí Lukýšek přítulinkat; Lisa je šílený mamánek a závisláček; snad si to teď Honzík všechno vybral a už bude jen zdravoučký; Eli je nemocná, má virozku, rýmičku a kašlík; uvolnit předkožku sondičkou; po prvním platíčku se to srovná; vše nejlepší k narozeninkám; nastal každodenní rituálek; celý den na lodi by se Šímou bylo asi peklíčko; najednou skok a zničehonic začal zeleninku papkat hezky; o pití radši nemluví, to by bylo na další megakomentík; dietku ještě držíme; chtít nějaké další receptíky; nestíhám ani číst ani psát... takže sorráček; potkáme se na srazíku; v sobotu nám počásko přálo.*

Internet vytváří prostor pro různá „zájmová společenství“, a tím otevírá nové možnosti pro zkoumání jazyka. Ve svém článku jsem se pokusila prostřednictvím webových stránek *Baby-café* vstoupit do dosud nezkoumaných vod mateřského slangu (pokud jsem nějakou studii nepřehlédla). Věnovala jsem se především lexikální stránce jazyka: jednotlivým slangismům včetně zkratk a zdobnělinám. Možností pro lingvistický výzkum je však mnohem více, podnětný by mohl být pohled sociolingvistický, např. z hlediska konverzační analýzy nebo kategorizační členské analýzy, zkoumající, jak mluvčí kategorizují v průběhu rozhovoru hlavně osoby (ESČ 2002: 38). Stránky *Baby-café* by mohly být pěkným zdrojem informací

také pro onomastiky. Poskytují – i když jistě omezenou – sondu do jmen dnešních dětí, zejména jejich domáckých, mazlivých a zdobných podob³.

* Příspěvek vznikl v rámci výzkumného záměru ÚJČ AV ČR, v. v. i., Vytvoření databáze lexikální zásoby českého jazyka počátku 21. století (AV0Z90610521).

Literatura:

ČECHOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan, KRČMOVÁ, Marie, MINÁŘOVÁ, Eva. Stylistika současné češtiny. Praha: ISV, 1997.

ČERNÁ, Michaela. Počítačový slang. Diplomová práce, Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK Praha, 2003.

Encyklopedický slovník češtiny. Heslo Analýza kategorizační členská, Praha: NLN, 2002, s. 38.

NÁBĚLKOVÁ, Mira. „*Ale v češtině bych to rád taky.*“ Slovensko-český preklad ako predmet vyjednávania v internetovej komunikácii. Jazykovědné aktuality, zvláštní monotematické číslo Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007, roč. XLIV – 2007, s. 54-78.

TÁBORSKÝ, Jan. Anonymní lingvisté. Jazykovědné aktuality, roč. XLIII, č. 1 a 2, 2006, s. 24-30.

TICHÁ, Zdeňka, SKOPEC, Luboš. Tři slangové slovníky. Praha: Karolinum, 2001.

3 Zajímavou podkapitolkou jsou jména pro dvojčata. V prenatálním období jsou plody lékaři nazývány písmeny abecedy: jako A je označen plod, který je situován níže a narodí se tedy – při přirozeném porodu – jako první, druhý plod nese označení B. Jedna z příspěvatelek *Baby-café* vyšla z těchto písmen při volbě jmen pro svá děvčátka: pojmenovala je Amélie a Berenika. Někteří rodiče dvojčat dávají svým dětem jména, která se rýmují (Anna – Jana, Sofie – Klaudivie), začínají stejným písmenem (Petr – Pavel) nebo stejnou skupinou písmen (Dan – Daniel, Martin – Marek), příp. evokují nějakou známou dvojici (Šimon a Matouš, Jeníček a Mařenka, Oldřich a Božena). Podiv naopak budí rodiče dvojčat, kteří žádnou z těchto motivací nevyužili.

Pronášení přípitků a novoročních přání

Pavla Chejnová

V tomto článku budu prezentovat dílčí výsledky rozsáhlého výzkumu zaměřeného na celou oblast zdvořilosti. Výzkumu se zúčastnilo 300 respondentů (213 žen a 87 mužů) ve věku 17 – 35 let. Jednalo se především o studenty gymnázia, Pedagogické fakulty UK a učitele. Všichni respondenti měli češtinu jako mateřský jazyk. Výzkum byl proveden formou dotazníku o 50 otázkách s volnou tvorbou odpovědi. Respondentům byly prezentovány určité situace a jejich úkolem bylo napsat vlastní předpokládanou verbální (popřípadě neverbální) reakci. Pronášení přípitků a novoročních přání představovaly dvě hypotetické situace s různou mírou emocionálního zaujetí obou účastníků komunikace. Výsledky byly převedeny i do procentuálních tabulek (viz příloha).

Přípitek patří k tradičním ritualizovaným situacím, kdy se mluvčí musí řídit nepsanými pravidly. Jedná se především o vyzdvihnutí pozitivních kvalit adresáta. Pokud se mluvčí rozhodne pro přání, zpravidla i tady musí sáhnout po hotových výpovědích. Prezentovaná situace je neformální, mluvčí pronáší přípitek na narozeninové oslavě svého nejlepšího přítele. Vztah mezi komunikanty je blízký, založený na solidaritě. Vztah z hlediska podřízenosti a nadřízenosti není definován. Obecně se jedná o akt podporující pozitivní vztahy, riziko ztráty tváře je zanedbatelné.

Téměř třetina respondentů se drží klasické varianty a zmíní pouze účel přípitku. Vyskytují se zde výpovědi neutrální, výpovědi s přídechem patosu, výpovědi hyperbolické, ale i výpovědi humornější (*Na zdraví. Na zdraví a úspěch. Na tebe a tvůj úspěch. Na tebe. Na něj. Na + jméno. Tak na ten život. Na zdraví, štěstí a lásku. Na zdraví, protože štěstí už máš dost. Na ex a na sex. Na tvoje zdraví, svoje si kazit nebudeme. Připijím na tvé zdraví. Připijím na člověka s velkým Č. Ráda bych připila na + jméno, protože to je báječný člověk. Na báječnou oslavenkyni a její oslavu. Na tvůj slavný den. Na našeho oslavence se musíme napít pořádně. Na nejlepší kamarádku / kamaráda pod sluncem / všech dob / na světě. Na mého nejmilovanějšího člověka. Na našeho nejlepšího přítele. Dovolte, abychom připili na + jméno. Na tebe, starouši, ať ti mladost vydrží.*)

Mnozí pronášejí konkretizovaná přání, podobná gratulacím. Nejčastěji mluvčí adresátovi přeje zdraví, štěstí a lásku, tvořivější respondenti přidávají další žádoucí hodnoty (*Tak jsi se dožil těch let v plné síle i svěžesti, tak to ti přeju i do dalších let. Hodně štěstí / zdraví / lásky / úspěchu / pohody / klidu / spokojenosti. Skvělé kamarády. Hodně síly. Hodně opravdové*

moudrosti. Hodně radostí a dobrou náladu. Pohodu v rodině a trochu peněz. Šťěstí a zdraví, to ostatní přijde samo. Co si přát, když vypadáš tak skvěle, máš se tak dobře, vše se ti daří – snad jen to, aby to tak bylo i dále. Hodně požehnání. Bud' zdrav. Užívej si života, jak sám chceš.).

Přání mívají často podobu přacích vět, začínajících částicí *at'*. Tyto výpovědi většinou obsahují explicitně vyjádřená přání orientovaná do budoucnosti (*At' žiješ / žijem. At' si to všichni užijeme. At' se ti splní tvá nejtajnější přání / vše, po čem toužíš. At' to s námi vydržíš. At' se ti daří. Seš dobrej a at' se ti daří. At' ti slouží (a nám taky). At' zůstaneš věčně mladý. At' se zase sejdem. At' je další rok života ještě krásnější. At' ti úsměv na tváři stále září. At' dlouho rozdáváš radost, která z tebe září. At' ti dlouho vydrží humor / optimismus. At' se má (jméno) i my minimálně tak dobře, jako dnes. At' máš kolem sebe vždy tolik přátel. At' máš ještě hodně takových oslav. At' jsi šťastný a spokojený. At' jsi zdravý, šťastný a abys měl kolem jen samé usměvavé lidi. At' ti jde všechno jako dosud, ale spíš líp. At' máš jednoho toho opravdového přítele. At' máš ještě pár let chuť řídit. At' zůstaneš vždycky takovým magorem, jako jsi vždycky bejval, a at' se to jen zhoršuje. At' už se kouká někdo pořádně objevit. Za všechny přeju (jméno), at' se mu oslava líbí.).*

Nekonkretizovaná přání zpravidla zachovávají petrifikovanou formu (*Všechno nejlepší. Všechno nejlepší a dalších sto skvělých let. Vše nejlepší do dalších let, hodně humoru.*), jsou univerzálně použitelná ve většině situací spojených s blahopřáním.

Expresivnější vyjádření se týkají charakterových vlastností adresáta, mluvčí prezentuje svůj pozitivní vztah k adresátovi, vyzdvihuje jeho klady (*Jsem velice ráda, že se narodil tak úžasný člověk. Dík za každý den s tebou, vole. Je jen málo lidí, kterých je možno si vážít, a ty mezi ně patříš. Mám tě ráda a vážím si tě. Dnešní večer patří tobě, máme tě rádi. Jsi člověk, kterého si vážím a cením – přeji ti do života jen to dobré, protože si to zasloužíš. Zůstaň pořád takový, jaký jsi. Jsi chlapík.*). Někteří respondenti uvedli celé proslovy, ve kterých oceňují vlastnosti adresáta a zhodnocují jeho přínos pro ostatní. Výrazně se zde uplatňuje maxima ocenění: *Ráda bych poblahopřála mému skvělému příteli a připomněla mu ten nádherný okamžik, kdy přišel na svět. Protože kdyby se neuskutečnil, život by byl chudší, smutnější, nudnější a ochuzen o tak skvělého člověka. Pamatuj, že jen veselému kvete strom života.*

Jsem ráda, že jsem se dožila okamžiku, kdy mohu své nejlepší kamarádce popřát k osmdesátinám dožitým v plném zdraví. Nejsem velký řečník, ale je mi ctí, že mohu pronést tuto gratulaci.

Je mi velkou ctí, že jsem byl vybrán z tolika lidí, abych se ujal slova. Budu dnes opravdu stručný. Hlavně zůstaň takový, jaký jsi – zůstaň úžasným člověkem a přítelem.

Kratší přípitky nesou často expresivní stylový příznak. Může se jednat o výpovědi s cizojazyčnými prvky – stylová diference na ose české x cizí (*Zum wohl. Prosit. Živio.*), o archaická vyjádření (*Pozvedněmež číše a pijmež.*), o vyjádření slangová a obecněčeská (*Nazdar. Jedéém. Do dna. Po kališku, po kališku. Tak se moc nevožer. Moc se neztrískej.*).

Jak je vidět, přípitek patří stále k významným společenským situacím a většina respondentů volila propracovanější a delší výpovědi. Vyskytlo se i několik respondentů, kteří si s otázkou nevěděli rady, patrně z nedostatku osobních zkušeností. Formy přípitků jsou často variantami obecně známých textových vzorců, jindy autor využívá vlastní invence a snaží se o originalitu. Vyjádření mívají expresivní příznak.

Novoroční přání se v mnohém podobají přípitkům i gratulacím. Mívají zpravidla obecnější povahu, mluvčí odkazuje k budoucnosti, přeje adresátovi obecné lidské hodnoty (štěstí, zdraví, lásku). Lze říci, že přání je aktem tváří lichotícím, riziko tváře je zanedbatelné (stranou ponechám případy, kdy mluvčí přeje adresátovi hodnoty, které si adresát nepřeje). Mluvčí utužuje vztah založený na solidaritě, často však jen z povinnosti. Úkolem respondentů bylo popřát do nového roku známým a příbuzným, jedná se tedy spíše o situaci neformální.

Nadpoloviční většina využila možnosti přání konkretizovat, přestože hodnoty v přáních obsažené lze považovat za obecně lidské (*Hodně štěstí, zdraví a lásky. Hodně slunce a radosti ze života. Pevné zdraví, život ať vás baví, dobrou náladu a štěstí hromadu. Hodně přátel. Pohodu a klid. Optimismus a spokojenost. Hodně peněz. Hodně úspěchů. Více peněz. Málo smutku. Hodně sil. Dobrou náladu. Hodně inspirace a tvůrčích sil. Pokoj a radost. Pospolitost. Hodně dní bez starostí a smutku. Ať se zase sejdeme. Hodně božího požehnání. Stálou boží ochranu po celý rok.*).

Jiná přání konkretizovaná nejsou, mají formu vycházející z petrifikovaných textových vzorců (*Hezký život. Ať vše vyjde. Ať se vám daří. Příjemné prožití následujícího letopočtu. Vše nejlepší. Mnoho dobrého. Vykročte pravou nohou. Šťastné vykročení. Splněná přání / předsevzetí. Splněné sny. Ať se splní vše, co chcete. Pevnou vůli a vše co chceš, ať tento rok dostaneš.*). Někteří mluvčí porovnávají starý a nadcházející rok (*Ať je lepší než ten minulý. Tak pěkněj novejš a hlavně zábavnější. Ten nový neokoukaný ať je aspoň stejně dobrý. Ještě lepší rok.*). Klasická formule *Šťastný / Pěkný / Krásný Nový rok* je poměrně řídká, domnívám se, že ji mluvčí spojují spíše s psanými komunikáty. Několik málo mluvčích užilo expresivních, hyperbolických výpovědí (*Dobrý játra. Více sexu. Hodně střízlivých dní. Hodně alkoholu, sexu a kuřiva.*). I zde se vyskytlo několik respondentů, kteří si s odpovědí nevěděli rady. Důvodem bude pravděpodobně snaha neopakovat klišé a působit neotřele, chyběl však potřebný nápad.

Závěrem lze tedy konstatovat, že nejčastěji mluvčí svá přání konkretizují, odkazují k nejvyšším lidským hodnotám. Zde dochází k různým modifikacím, např. užívání zdrobnělin, v zásadě se ale mluvčí drží osvědčeného scénáře. Humor a snaha o originalitu se uplatňuje v menší míře.

Literatura:

P. Brown, S. Levinson, *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Oxford University Press, Oxford 1989

F. Čermák, *Jazyk a jazykověda*, Pražská imaginace, Praha 1997

P. Karlík, J. Pleskalová, M. Nekula, *Encyklopedický slovník češtiny*, NLN, Praha 2002

C. Kerbrat Orrechioni, *La Conversation*, Seuil, Paris 1996

G. Leech, *Principles of Pragmatics*, Longman, London 1983

M. Švehlová, *Zdvořilost a řečová etiketa*, in: P. Klener, (ed.), *Filologické studie XIX*, Karolinum, Praha 1994

J. R. Watts, S. Ide, K. Ehlich (eds.), *Politeness in Language*, Mouton de Gruyter, Berlin 1992

Co pronesete jako přípitek na narozeninové oslavě svého nejlepšího přítele?

účel přípitku	27%	Na zdraví. Na zdraví a úspěch. Na tebe a tvůj úspěch. Na tebe. Na něj. Na + jméno. Tak na ten život. Na zdraví, štěstí a lásku. Na zdraví, protože štěstí už máš dost. Na ex a na sex. Na tvoje zdraví, svoje si kazit nebudeme. Připíjím na tvé zdraví. Připíjím na člověka s velkým Č. Ráda bych připila na + jméno, protože to je báječný člověk. Na báječnou oslavenkyni a její oslavu. Na tvůj slavný den. Na našeho oslavence se musíme napít pořádně. Na nejlepší kamarádku / kamaráda pod sluncem / všech dob / na světě. Na mého nejmilovanějšího člověka. Na našeho nejlepšího přítele. Dovolte, abychom připili na + jméno. Na tebe, starouši, ať ti mladost vydrží.
konkretizovaná přání	27%	Tak jsi se dožil těch let v plné síle i svěžesti, tak to ti přeju i do dalších let. Hodně štěstí / zdraví / lásky / úspěchu / pohody / klidu / spokojenosti. Skvělé kamarády. Hodně síly. Hodně opravdové moudrosti. Hodně radostí a dobrou náladu. Pohodu v rodině a trochu peněz. Štěstí a zdraví, to ostatní přijde samo. Co si přát, když vypadáš tak skvěle, máš se tak dobře, vše se ti daří – snad jen to, aby to tak bylo i dále. Hodně požehnání. Buď zdrav. Uživej si života, jak sám chceš.
přání s částicí ať	17%	Ať žiješ / žijem. Ať si to všichni užijeme. Ať se ti splní tvá nejtajnější přání / vše, po čem toužíš. Ať to s námi vydržíš. Ať se ti daří. Seš dobřej a ať se ti daří. Ať ti slouží (a nám taky). Ať zůstaneš věčně mladý. Ať se zase sejdem. Ať je další rok života ještě krásnější. Ať ti úsměv na tváři stále září. Ať dlouho rozdáváš radost, která z tebe září. Ať ti dlouho vydrží humor / optimismus. Ať se má (jméno) i my minimálně tak dobře, jako dnes. Ať máš

		kolem sebe vždy tolik přátel. Ať máš ještě hodně takových oslav. Ať jsi šťastný a spokojený. Ať jsi zdravý, šťastný a abys měl kolem jen samé usměvavé lidi. Ať ti jde všechno jako dosud, ale spíš líp. Ať máš jednoho toho opravdového přítele. Ať máš ještě pár let chuť řídit. Ať zůstaneš vždycky takovým magorem, jako jsi vždycky bejval, a ať se to jen zhoršuje. Ať už se kouká někdo pořádně objevit. Za všechny přeju (jméno), ať se mu oslava líbí.
Nic	12%	
přání všeho nejlepšího	8%	Všchno nejlepší. Všchno nejlepší a dalších sto skvělých let. Vše nejlepší do dalších let, hodně humoru.
vyjádření pozitivních citů	4%	Jsem velice ráda, že se narodil tak úžasný člověk. Dík za každý den s tebou, vole. Je jen málo lidí, kterých je možno si vážit, a ty mezi ně patříš. Mám tě ráda a vážím si tě. Dnešní večer patří tobě, máme tě rádi. Jsi člověk, kterého si vážím a cením – přeji ti do života jen to dobré, protože si to zasloužíš. Zůstaň pořád takový, jaký jsi. Jsi chlapík.
neformální přípitek	3%	Nazdar. Jedééém. Do dna. Po kalíšku, po kalíšku. Tak se moc nevožer. Moc se neztrískej. Pozvedněmež číše a pijmež.
cizojazyčné varianty	1%	Zum wohl. Prosit. Živio.
Proslov	1%	Ráda bych poblahopřála mému skvělému příteli a připomněla mu ten nádherný okamžik, kdy přišel na svět. Protože kdyby se neuskutečnil, život by byl chudší, smutnější, nudnější a ochuzen o tak skvělého člověka. Pamatuj, že jen veselému kvete strom života. Jsem ráda, že jsem se dožila okamžiku, kdy mohu své nejlepší kamarádce popřát k osmdesátinám dožitým v plném zdraví. Nejsm velkým řečníkem, ale je mi ctí, že mohu pronést tuto gratulaci. Je mi velkou ctí, že jsem byl vybrán z tolika lidí, abych se ujal slova. Budu dnes opravdu stručný. Hlavně zůstaň takový, jaký jsi – zůstaň úžasným člověkem a přítelem.

Co obvykle přejete známým / příbuzným do nového roku?

konkretizovaná přání	54%	Hodně štěstí, zdraví a lásky. Hodně slunce a radosti ze života. Pevně zdraví, života ať vás baví, dobrou náladu a štěstí hromadu. Hodně přátel. Pohodu a klid. Optimismus a spokojenost. Hodně peněz. Hodně úspěchů. Více peněz. Málo smutku. Hodně sil. Dobrou náladu. Hodně inspirace a tvůrčích sil. Pokoj a radost. Pospolitost. Hodně dní bez starostí a smutku. Ať se zase sejdeme. Hodně božího požehnání. Stálou boží ochranu po celý rok.
zobecněná přání	22%	Hezký život. Ať vše vyjde. Ať se vám daří. Příjemné prožití následujícího letopočtu. Vše nejlepší. Mnoho dobrého. Vykročte pravou nohou. Šťastné vykročení. Splněná přání / předsevzetí. Splněné sny. Ať se splní vše, co chcete. Pevnou vůli a vše co chceš, ať tento rok dostaneš.
šťastný Nový rok	13%	Šťastný / Pěkný / Krásný Nový rok.
komparace	7%	Ať je lepší než ten minulý. Tak pěkněj novej a hlavně zábavnější. Ten nový neokoukaný ať je aspoň stejně dobrý. Ještě lepší rok.
Žert	2%	Dobrý játra. Více sexu. Hodně střízlivých dní. Hodně alkoholu, sexu a kuřiva.
Nic	2%	

Stav polské lexikografie na přelomu století

Halina Zgólkowa

(Přednáška přednesená v Jazykovědném sdružení v Ostravě)

Zde budu hovořit pouze o polskojazyčné lexikografii, tedy o slovnících polského jazyka. Nebudu brát v úvahu dvoujazyčné slovníky (polsko-cizojazyčné a naopak). V polské lexikografii na přelomu století zcela jasně dominuje tradice velkého *Słownika języka polskiego* redigovaného Witoldem Doroszewskim (SJPD), vypracovaného v polovině XX. století, vydaného v letech 1958–1967. Tento slovník se stal zdrojem mnoha mutací a pokračování otištěných jedním hlavním vydavatelstvím: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (dnes už ne státní, ale S.A.). Na základě SJPD byla vypracována zkrácená verze v podobě třídílného *Słownika języka polskiego* redigovaného Mieczysławem Szymczakem (SJPSz), který měl osm dílů (v letech 1972–1991). Jeho doplněním byl dodatek otištěný v roce 1979, později byl připojen k následujícím vydáním. Poslední modifikací SJPSz (ale už bez uvedení názvu a příjmení redaktora originálu) je čtyřdílný (+ Dodatek v podobě indexu a tergo) *Uniwersalny słownik języka polskiego* red. Stanisławem Dubiszem. Kromě toho Wydawnictwo Naukowe PWN otisklo sérii menších, jednodílných slovníků polského jazyka (např. *Mały słownik języka polskiego*, *Podręczny słownik języka polskiego*), které jsou zkrácenými verzemi SJPD a SJPSz.

Kromě této série slovníků vydaných PWN a pokračujících v tradici SJPD a SJPSz vznikl *Słownik współczesnego języka polskiego* redigovaný B. Dunajem (první vydání v r. 2003, jednodílný, později dvoudílná verze). Vedle tohoto slovníku byl opublikován *Inny słownik języka polskiego* redigovaný M. Bańkem, jehož specifikum tkví především ve využití jazykovědného kognitivizmu při formulování definic hesel.

V roce 1984 byly započaty práce na novém, na originále SJPD nezávislém slovníku polského jazyka. Jeho vědeckým redaktorem měl být W. Lubaś; bohužel tento projekt nebyl realizován. Oproti tomu úspěšná byla iniciativa vzniklá v r. 1994 v Poznani, kde soukromé vydavatelství riskovalo a dalo si práci s vydáním velkého 50dílného *Praktycznego słownika języka polskiego* (financovaného předplatiteli, bez nejmenší dotace ze státního rozpočtu).

V současné době bylo navrženo vypracování velkého akademického slovníku polského jazyka, který se obzvláště opírá o korpus polského jazyka, který by měl být financován Ministerstvem školství a tělovýchovy PR (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego RP).

Bohužel v průběhu posledního třiletí jsou práce nad tímto slovníkem pouze ve stádiu plánování (mj. z důvodů velmi nízké státní podpory).

Výše uvádím výsledky polské lexikografie, jež jsou k dispozici na přelomu století v obecném rozsahu slovníků polského jazyka. Kromě těchto slovníků byly vydány také specializované slovníky (ortografické, etymologické, cizích slov, pravidel polského jazyka; dále série slovníků týkajících se různých variet současného polského jazyka, např. hovorové polštiny, slovník eufemizmů, slovník nadávek a vulgarismů) a slovníky různých slangů a profesionalismů (např. slovník žakovského slangu, studentského slangu, věžeňského slangu).

Didaktickým účelům – obzvláště výuce polského jazyka – mají napomáhat slovníky určené pro jednotlivé etapy výuky: „minimální“ slovníky a základní slovníky. Na základě *Słownika minimum języka polskiego* napsaného Z. Kurzowou a H. Zgólkowou bylo vypracováno několik dvoujazyčných slovníků (polsko-finský, polsko-dánský, polsko-norský, polsko-švédský). Další dvoujazyčné verze čekají na vydání. Na vytištění také čeká (měl by vyjít za několik měsíců) *Słownik podstawowy języka polskiego* autorky H. Zgółkowej, který díky připojenému nástinu polské gramatiky bude moci být využit jako integrální učebnice.

Zvláštní přínos pro vypracování slovníků znamenají publikace tzv. Obserwatorium Językowego Instytutu Języka Polskiego PAN, které obsahují nejnovější polskou slovní zásobu, jež není zaznamenána v dosavadních slovnících. Pro sestavení slovníků je velmi užitečná série frekvenčních slovníků, které byly otištěny v letech 1966–1985 pro jednotlivé stylové varianty současné polštiny. Frekvenční a pořadové spisy byly sestaveny na základě vhodně zvolených textových korpusů (o velikosti 100 000 slovních forem pro každý styl). Tato série obsahuje následující slohové varianty: antická próza, drobné tiskové žánry, publicistika, vědecko-naučné texty, umělecké drama (svazky sestavené varšavsko-vratislavskou skupinou) a také hovorová polština, soudobá polská poezie, rockové texty, slovní zásoba dětí v předškolním věku (sestaveno poznaňskou skupinou). Na základě frekvenčních seznamů bylo možné mj. určení základní zásoby „minimálních“ slovníků (tato zásoba byla modifikována na základě kritéria tzv. životních potřeb a proměnlivosti polštiny z historického pohledu).

V posledních letech jsme v Polsku přistoupili k budování textových korpusů polského jazyka. Nejznámější takovéto korpusy vytváří nakladatelství Wydawnictwo Naukowe PWN a organizace: Instytut Postaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk, Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Instytut Filologii Angielskiej Uniwersytetu Łódzkiego. V poslední době byla naplánována integrace všech těchto korpusů do jedné velké databáze s cílem vypracování výše zmiňovaného velkého akademického slovníku polského jazyka. Ale práce na této integraci postupují velmi pomalu (z důvodu nedostatku státních fondů i z dalších, méně podstatných důvodů).

Přípravná fáze má sloužit především vypracování sítě hesel velkého slovníku polského jazyka a také čerpání autentických (neupravovaných) příkladů jejich užití. Tyto příklady budou pocházet obzvláště z textových korpusů. Ukazuje se však, že stavění lexikografických prací na takovýchto základech je velmi nedostačující.

Ukazuje se, že síť hesel, která se opírá o korpus, bude velmi nekompletní. Budou v ní chybět taková hesla, jako např. archaizmy *współlistotny* ‚stejně důležitý‘, *jednorodzony* ‚jednozrozený‘ (z polské verze *Credo*), *przebyt* ‚blaho‘ (z písně *Bogurodzica*, která se do dnešního dne nachází v seznamu literatury povinné v polských školách), ale také zde budou chybět soudobá hesla, jako např. *zoopsycholog* ‚zoopsycholog‘, *fiakier* ‚drožkář‘, *kresować* ‚kreslit‘, *pryszczkowy* ‚vrídkový‘ (všechny příklady jsem čerpala z *Praktycznego słownika współczesnej polszczyzny* a konfrontovala jsem je s demoverzí *Korpusu języka polskiego PWN*). Kromě toho na základě korpusu není možné zkompletování všech významů některých hesel, např. *buda* (v žargonovém, školním významu ‚škola‘).

Při prezentaci příkladů užití zaznamenaných v korpusu se setkáváme s dalším problémem: hodně citátů totiž obsahuje jazykové chyby. Umístěním takových příkladů ve slovníku můžeme ukázat jejich praktické užití v současné polštině, ale určitě to bude narušovat zásady slovníkové normativnosti.

Závěr je tedy jednoznačný: pouze na základě korpusu není možné přiměřeně vytvořit kompletní slovník polského jazyka. O tom, jaké jsou lepší možnosti vytváření sítě hesel, uvádění významů, vytváření definic, uvádění příkladů užití (obzvláště frazeologizmů, paremiografie atd.), by bylo možno mít sérii dalších přednášek.

Zpráva o činnosti Jazykovědného sdružení České republiky v roce 2007

Přednášková činnost

V Praze a mimopražských pobočkách uspořádalo Jazykovědné sdružení ČR v roce 2007 téměř šedesát přednášek, seminářů a diskusí (přehled přednáškové činnosti srov. níže).

Při pohledu na jména a pracoviště přednášejících lze s potěšením konstatovat, že jednotlivé pobočky Jazykovědného sdružení intenzivně rozvíjejí své mezinárodní kontakty: asi třetinu přednášejících tvoří hosté ze zahraničních univerzit a dalších institucí. Velká pozornost je proto věnována situaci bohemistiky v zahraničí, kontaktům češtiny s jinými jazyky (polštinou, němčinou) v příhraničních oblastech a zejména vývoji jazykových kontaktů česko-slovenských. V období přípravy nových výkladových slovníků v českých zemích i na Slovensku se např. osvědčuje výměna zkušeností s výzkumem slovní zásoby a frazeologie. Pražská pobočka Jazykovědného sdružení uspořádala v dubnu 2007 (ve spolupráci s Kabinetem slovakistiky na Filozofické fakultě UK a se Slovenským institutem v Praze) celodenní seminář na téma *Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007*; jednotlivá vystoupení významných českých i slovenských lingvistů různých generací na tomto semináři názorně dokumentovala současný vývoj postojů k česko-slovenské komunikaci a setkala se s velkým zájmem odborné veřejnosti.

Další přednášky v pobočkách byly zaměřeny na nové metodologické směry v lingvistice; stále jsou vítány informace o tak aktuálních směrech, jako je lingvistika kognitivní, korpusová, ale třeba i současná podoba generativismu a minimalistické syntaxe. Stranou nezůstává ani filozofie jazyka, ani témata historická (přičemž se rozvíjí orientace na češtinu „doby střední“, období barokního), tradičně oblíbená jsou témata onomastická a dialektologická. Nadále aktuální je i zájem o výuku jazyků, o výuku češtiny pro cizince, o nové formy výuky a učebních textů apod. Přednášky ukazují, že se prosazuje i výzkum komunikace se specifickými skupinami uživatelů jazyka, jako jsou děti, staří lidé, neslyšící. Členové Jazykovědného sdružení i jejich hosté stále častěji předkládají publiku v pobočkách k diskusi nové výzkumné projekty. V poslední době si získávají oblibu i prezentace nových lingvistických publikací na půdě Jazykovědného sdružení.

Pokračovala spolupráce Jazykovědného sdružení s Pražským lingvistickým kroužkem, zaměřená na rozvíjení odkazu Pražské školy. Obě společnosti spolupracují hlavně při organizaci přednáškových večerů spojených s oslavou životních výročí předních českých lingvistů.

Účast na přípravě mladých lingvistů

Jazykovědné sdružení dále podporovalo vědecký růst mladých lingvistů – zejména jako spolupořadatel jejich 8. mezinárodního setkání konaného 14. – 16. května 2007 v Olomouci (tentokrát pod názvem *Jazyková interakce, jazykové rozhraní a strategie „cutting-edge“*). Organizační tým i tentokrát pracoval pod vedením PhDr. Boženy Bednařikové, Dr. Všichni účastníci a příznivci těchto oblíbených konferencí se těší i na sborníky příspěvků, které vycházejí péčí olomouckých pořadatelů.

V posledních letech je patrný i stále větší podíl mladých jazykovědců (doktorandů a postdoktorandů) na přednáškové činnosti; Jazykovědné sdružení rádo využívá jejich zvýšené aktivity a otevírá jim prostor k prezentaci zkoumaných problémů i dosažených výsledků.

Publikační činnost

JS nadále vydávalo pro všechny své členy informativní zpravodaj *Jazykovědné aktuality* s články, recenzemi nových knih, s aktuálními zprávami ze života v JS i v české lingvistice. Také zde je třeba ocenit, že mladí lingvisté stále více přispívají do tohoto zpravodaje a podílejí se i na práci redakční. Kromě dvou standardních dvojčísel bylo v roce 2007 připraveno zvláštní číslo s příspěvky ze semináře o vztazích češtiny a slovenštiny, které obsahuje i užitečnou bibliografii příspěvků o této problematice z posledních patnácti let.

Základní informace o JS ČR jsou umístěny i na webových stránkách Ústavu pro jazyk český AV ČR; jsou pravidelně aktualizovány a je možno je najít na adrese <http://www.ujc.cas.cz>.

Jana Hoffmannová

Přehled přednášek Jazykovědného sdružení v roce 2007

Praha

1. Neil Bermel (Univerzita Sheffield) – Ilona Kořánová: „Interaktivní čeština“ – prezentace počítačového kurzu (pro mírně pokročilé studenty češtiny jako cizího jazyka) (19. ledna 2007)
2. Radoslav Večerka: Nový příspěvek k slovanské etymologii (8. února 2007)
3. Pavel Novák: Reálné problémy syntaxe češtiny („obrazce“, „schémata“, „kliše“, „šablony“, „vzorce“) (22. února 2007)
4. Jan Králík: Pravděpodobnosti pravděpodobností (22. března 2007)
5. Tilman Berger (Univerzita Tübingen): Vedlejší cesty české ortografie na konci 18. století (12. dubna 2007)
6. Čeština a slovenština: vzájemné vztahy, rok 2007 – celodenní seminář (12. dubna 2007)
7. Alexandra Jarošová (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV): Slovník spisovného slovenského jazyka: problémy a riešenia (23. dubna 2007)
8. Václav Cvrček: Koncept minimální intervence – alternativa k teorii jazykové kultury (3. května 2006)
9. Marie Čechová: České frazémy s prostorovou sémantikou (24. května 2007)
10. Ekaterina Velmezova (Univerzita Lausanne): Jazyk a jazyky. Nové chápání epistemologie a historie marxistické jazykovědy (31. května 2007)
11. Jan Kořenský: Paradoxy poznání na rozhraní tisíciletí (4. června 2007)
12. Marion Grein (Univerzita Mainz): Comparing refusals in interactional pragmatics – examples from German and Japanese (7. června 2007)
13. Marie Dohalská: Jména – nástraha běžné i profesionální komunikace (1. listopadu 2007)
14. Margarita Kitajgorodskaja – Nina Rozanova (Institut ruského jazyka V. V. Vinogradova RAN): Problemy sozdanija korpusa autentičnych ustnych tekstov (15. listopadu 2007)
15. Vladimír Šaur: Názvy minulých časů, zvláště slovanských (6. prosince 2007)

Brno

1. Petr Nejedlý: Slovní zásoba humanistické češtiny (21. února 2007)
2. Mojmír Dočekal: Kompozicionalita českého aspektu (7. března 2007)
3. Tobiáš Scheer (Univerzita Nice): Komunikace mezi rovinami: Strukturalismus vs. generativismus (15. března 2007)
4. Petr Biskup (Univerzita Leipzig): Větná adverbialia ve finální větné pozici (21. března 2007)
5. Radoslav Večerka: K pramenům slov – Uvedení do etymologie (28. března 2007)
6. Markéta Ziková: Na rozhraní mezi morfologií a fonologií: alomorfní verbálních prefixů (18. dubna 2007)
7. Miloslav Čarkič (Srbská akademie věd, Beograd): Combinations of tense in Serbian folk epic poetry (24. dubna 2007)
8. Jaroslav Malicki (Univerzita Wrocław): Slezsko-česká jazyková pospolitost ve vývoji jazykového vědomí Čechů a Moravanů do konce 18. století (10. května 2007)
9. Vít Bubeník (Univerzita New Foundland): Vznik a vývoj přivlastňovací konstrukce (na příkladu perštiny) (16. května 2007)
10. Aleš Brandner: Vývojové tendence v ruském jazyce od poloviny 19. století (12. září 2007)
11. Ludmila Danylenko (Univerzita Kyjev): Bohemistika na ukrajinských univerzitách (10. října 2007)
12. Lucie Medová (Univerzita Princeton): Možné (a nemožné) derivace reflexivních konstrukcí s klitikem *se* (14. listopadu 2007)

13. Ondřej Šefčík: Metrika a fonologie (28. listopadu 2007)
14. Šárka Zikánová: *Pikhart, že ze sboru jde, odpověděl.* (Ke slovosledu v češtině mezi roky 1500–1620) (12. prosince 2007)

České Budějovice

1. Jana Hoffmannová: Úloha částice *prý* při reprodukci cizí/vlastní řeči v psaných a mluvených projevech (17. dubna 2007)
2. Jarmila Alexová: Užití frazémů v českém barokním kázání (16. října 2007)
3. Marie Janečková: Poutí kazatele Ondřeje de Waldta k lidovému čtenáři (6. listopadu 2007)
4. Olga Müllerová: Specifika komunikace s dětmi a se starými lidmi (27. listopadu 2007)
5. Zbyněk Holub: Čeština u hranic a za hranicemi (4. prosince 2007)

Hradec Králové

1. Oldřich Uličný: Je český kondicionál opravdu podmiňovací? (28. února 2007)
2. Svatava Machová: Sjednocení školské jazykovědné terminologie (2. května 2007)
3. Irena Vaňková: Věc a slovo – lingvofenomenologické inspirace (16. května 2007)
4. Jaroslav David: *StudentikHK a Ewiczka007* – onomastická analýza nicků na chatu (24. října 2007)
5. Eva Höflerová: Od učebního textu k učebnímu hypertextu (28. listopadu 2007)
6. Ludmila Rejmánková: K typologii textů z hlediska analýzy diskurzu (5. prosince 2007)

Olomouc

1. Alena Macurová: Jazyk a komunikace českých neslyšících (7. března 2007)
2. Jaromír Janoušek: Verbální komunikace a lidská psychika (21. března 2007)
3. VIII. mezinárodní setkání mladých lingvistů: Jazyková interakce, jazykové rozhraní a strategie „cutting-edge“ (14.-16. května 2007)
4. Franz Schäfer (Univerzita Köln am Rhein): Psaný a mluvený jazyk z hlediska korpusové lingvistiky (4. prosince 2007)

Opava

1. Vladimír Šaur: Slovanské minulé časy (13. listopadu 2007)

Ostrava

1. Naděžda Kvítková: Vyšší barokní standard v díle Valentina Bernarda Jestřábského (7. března 2007)
2. Mirek Čejka: Nekonečnost světa a jazyk (28. března 2007)
3. Markéta Ziková – Mojmír Dočekal: Prefixace, sufixace a aspekt českého verba (4. dubna 2007)
4. Josef Jodas: O regionálních variantách obecné češtiny (18. dubna 2007)
5. Jana Pleskalová: Vývoj pravopisu ve staré češtině (do 15. století včetně) (2. května 2007)

6. Agnieszka Będkowska-Kopczyk (Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała): Uczucia w językowym obrazie świata Słowian na przykładzie związków frazeologicznych – o motywacji przestrzennej dotyczących uczuć (17. října 2007)
7. Rudolf Šrámek: Cesty zrodu české onomastiky (31. října 2007)
8. Ivan Blecha: Problém jazyka u Martina Heideggera (21. listopadu 2007)
9. Ilona Janyšková – Helena Karlíková: Brněnské etymologické pracoviště – tradice, perspektivy (28. listopadu 2007)
10. Milena Šipková – Libuše Čižmárová: Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku (12. prosince 2007)

Plzeň

1. Marie Hádková: Potřebuje čeština evropské referenční popisy? (3. dubna 2007)
2. Jiří Korostenski: Problematika lexikální sémantiky ze srovnávacího pohledu česko-ruského a na pozadí kognitivních trendů v současné lingvistice (12. prosince 2007)

Ústí nad Labem

1. Marie Čechová: Znalost chápání české frazeologie (28. listopadu 2007)
2. Valerij Mokienko (Univerzita Greifswald): Slovanská frazeologie v evropském kontextu (4. prosince 2007)

Nové publikace

Cesty a cestičky do etymologie¹

Nakladatelství Lidové noviny vydalo v Praze roku 2006 knihu *K pramenům slov. Uvedení do etymologie* (355 s.), jež vznikla v rámci projektu Grantové agentury Akademie věd České republiky *Česká etymologie v evropském kontextu* (IAA900610501). Publikace je výsledkem mnohaleté vědecké a pedagogické práce kolektivu brněnských lingvistů – Radoslava Večerky, Adolfa Erharta, Evy Havlové, Ilony Janyškové a Heleny Karlíkové. R. Večerka je duchovním otcem celého projektu a práci kolektivu po celou dobu vedl, nedávno zesnulý A. Erhart je znám jako náš přední indoeuropeista, E. Havlová, I. Janyšková a H. Karlíková, pracovnice etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně, jsou předními představitelkami slovanské etymologie.

Práce, která prozrazuje své zakotvení v rámci historické jazykovědy již svým názvem, se hlásí k jedné ze stěžejních disciplín diachronní jazykovědy, k etymologii. A není náhodné, že přichází z brněnského akademického a univerzitního prostředí, známého už od V. Machka jako československé, později české centrum etymologických bádání. Také není náhodou, že publikace teoreticky navazuje na vysokoškolskou učebnici přímých nebo nepřímých Machkových žáků A. Erharta a R. Večerky *Úvod do etymologie*, vydanou dvakrát, a to v letech 1975 a 1981. A do třetice není náhodné, že R. Večerka si pro zpracování této knihy pozval na pomoc jinou skvělou Machkovu žačku E. Havlovou a dvě původně žákyně E. Havlové, I. Janyškovou a H. Karlíkovou, dnes ovšem už suverénní etymoložky s mezinárodním renomé. Složení autorského kolektivu, v němž se setkali vysokoškolští profesori a přední pracovníci akademičtí, se příznivě projevilo na díle samém. Na rozdíl od výše jmenovaného *Úvodu* není *K pramenům slov* učebnicově koncipovaným uvedením do studia, ale etymologickou příručkou jiného typu (nejde však ani o práci v pravém smyslu popularizační). Jedná se o odbornou publikaci, která je určena jak čtenářům filologicky školeným, tak těm, kteří se i bez filologického vzdělání hlouběji zajímají o jazyk, konkrétně o

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu *Výzkumné centrum vývoje staré a střední češtiny (od praslovanských kořenů po současný stav)*, LC 546.

původ slov a jejich historii. Tomuto záměru odpovídá i styl publikace: je psána přístupnou formou, ovšem ctící pravidla odborného stylu.

Kniha nepřináší jen výklady o samotném původu různých slov, ale, a to především, pojednává o cestách a způsobech odhalování původu slov. Čtenáři se tedy mohou seznámit se základními principy a pracovními postupy etymologovy práce. Jak se píše v krátké předmluvě Radoslava Večerky (s. 6), cílem této publikace je poskytnout čtenářům „klíč k tomu, jak etymologické práce s větším porozuměním a užitekem číst.“ Ve své recenzi se pokusím sledovat, jak se tento autorský záměr podařilo splnit.

Kniha je rozdělena do deseti kapitol. Už z úvodní kapitoly (s. 7-15) je patrné, že autoři počítají se širším okruhem čtenářstva v jazykovědě odborně nevyškoleného. Úvod pojednává o vzájemných lexikálněsémantických souvislostech některých slov mateřského jazyka s jinými slovy a o překážkách, které někdy znesnadňují určení takových souvislostí. Autoři se snaží zasvětit čtenáře do této problematiky a na řadě příkladů demonstrují základní postupy při odhalování původu slov. Postupují přitom od slov etymologicky průhledných, jejichž příslušnost k určité slovní čeledi je i pro uživatele jazyka bez filologického vzdělání pochopitelná, např. *učitel*, *nedouk* apod. Poté se věnuje pozornost slovům, jejichž souvislost s příslušnou slovní čeledí není tak evidentní a nenabízí se na první pohled (např. *lepít* a *lnout*) či jsou pro neškoleného mluvčího zcela bez souvislosti (např. *Žďár* a *hořet*). Nezůstává však jen u srovnávání slov v rámci jednoho jazyka a jeho dialektů. Autoři se snaží ukázat původní identitu slov i srovnáváním jejich odlišného znění v různých jazycích, zvláště v jazycích geneticky příbuzných, u nichž se předpokládá vývoj ze společného jazyka-předka. Postupují při tom opět s ohledem na čtenáře od případů průhledných a jasných (jako např. č. *ruka*, r. *ruka*, sch. a luž. *ruka*, p. *ręka*, b. *rąka*, mk. *raka*, sln. *roka*) přes případy s větší diferencí v hláskové podobě (např. č. *uhel*, slk. *uhol'*, p. *węgiel*, hl. *wuhlo*, dl. *wugel*, r. *ugol'*, br. *vuhal*, ukr. *vuhil'*, sln. *oglje*, sch. *ugalj*, mk. *jaglen*, b. *vąglen*) až k případům s takovou diferencí formální i významovou, že by nefilolog pravděpodobně nepředpokládal společný původ slovního základu (např. č. *hodina* a r. *god* „rok“).

Druhá kapitola (s. 16-44) podává přehled o vývoji etymologického bádání od antických kořenů evropské etymologie přes renesančně humanistické počátky etymologického bádání v Čechách až po novodobou českou etymologii a onomastiku, přičemž o různých novějších směrech bádání se čtenář dozví i dále v textu.

Těžiště recenzované knihy však tvoří kapitoly III. až IX. Kapitola třetí (s. 45-93) se zaměřuje na vývoj jazyka. Rozlišuje se ve shodě s tradicí mezi vnitřním vývojem jazyka (sem patří změny ve zvukovém, morfologickém a sémantickém plánu jazyka, které jsou podrobněji

rozebírány v dalších kapitolách) a vnějším vývojem jazyka (tím se rozumí zejména procesy diferenciací a integrace jazyků). Pozornost je dále soustředěna na rekonstrukci prajazyka, při níž se uplatňuje historickosrovnávací metoda. Velký prostor věnují autoři zejména rekonstrukci praslovanského a indoevropského hláskového stavu na základě hláskových responzí. Jak praslovanské, tak indoevropské hláskosloví je potom uvedeno v několikastránkovém tabelárním i dokladovém přehledu.

Hláskové změny jsou rozebírány v kapitole čtvrté (s. 94-107). V rámci fonologického systému jazyka autoři rozlišují změny paradigmatické a syntagmatické a představují konkrétní případy takových změn.

Pátá (s. 108-121) a sedmá kapitola (s. 148-162) by měly být věnovány morfologickým jevům, alespoň tak je to deklarováno v názvech těchto kapitol. Je však otázka, proč se v páté kapitole nazvané Struktura morfologických jednotek mluví o jevech fonologických, jako je ablaut, laryngální teorie apod., a proč se v kapitole Morfologické změny věnuje největší prostor lidové etymologii, která je, jak sami autoři píšou, založena na nesprávné slovní analýze etymologicky sémantické.

Kapitola šestá (s. 122-147) se zabývá tvořením slov. Jsou zde připomenuty základní slootovorné procesy, jako je derivace nebo kompozice, a rozebrány také další slootovorné procesy jako rederivace či zpětné (inverzní) slootovorné postupy, mezi něž patří, jak známo, desufixace a deprefixace. Autoři zde zmiňují rovněž tzv. zpětné procesy „mylné“, které jsou pro etymologické bádání mimořádně důležité, neboť bez jejich znalosti by nebylo možné vyložit etymologii některých slov jinak nejasných. Podstata těchto procesů spočívá v odsouvání domnělých či formálních prefixů (pak se jedná o mylnou deprefixaci) nebo sufixů (v tom případě jde o mylnou desufixaci). Je-li řeč o sufixech, pak je třeba připomenout, že obzvláště cenný je v této kapitole přehled nejdůležitějších indoevropských jmenných derivačních sufixů.

Sémantické změny jsou hlavní náplní kapitoly osmé (s. 163-185). Autoři zde rozebírají nejdůležitější typy sémantických posunů a změn, které mají dosah pro práci etymologu. Takovými změnami jsou zužování významu (sémantická specializace) a rozšiřování významu (sémantická generalizace). Jiným typem sémantických posunů, o kterých se v knize pojednává, jsou různé druhy přenášení významu či významové přechody vyplývající ze změny hodnocení. Čtenáři se v této kapitole mj. dozvědí i o různých metodách a teoriích, pomocí nichž se jazykověda snažila dobrat nějakých pravidel sémantických posunů. Pozornost se také obrací k příčinám mizení slov z jazyka, jako jsou jazykový eufemismus a

jazykové tabu, přičemž rozmanitost konkrétních jazykových mechanismů a postupů, s jejichž pomocí se jazykové tabu realizuje, je v knize dopodrobna popsána a vysvětlena.

Devátá kapitola (s. 186-232) si všímá zejména slovní zásoby a konkrétních postupů při hledání původu slov. Pojednává se tu o druzích slovních shod mezi jazyky a rozlišuje se mezi shodami, jež jsou důsledkem prapříbuznosti či kontaktu zkoumaných jazyků, a mezi shodami elementárními a náhodnými. Velký prostor je věnován výpůjčkám a jejich identifikaci, zejm. identifikaci starších výpůjček. Autoři zmiňují a na příkladech dokládají různé typy výpůjček, např. evropeismy, zpětná a několikerá přejetí, kalky apod. Kromě toho obsahuje tato kapitola rozbor slovanské slovní zásoby a některé případy obtížných etymologických výkladů, např. sl. **рѣсь* (č. *pes*). Součástí deváté kapitoly je i výklad vlastních jmen, který ve vysokoškolské učebnici Erharta a Večerky chyběl. Čtenář zde nalezne zvláště výklady dvojčlenných kompozit, jejichž některá část už v současném jazyce neexistuje a je tedy etymologicky neprůhledná. Jako příklady zastřené průhlednosti takových jmen jsou uváděna vlastní jména osobní (*Svatopluk, Svytlhnev, Bernard, Rudolf, Benjamin* aj.), jména místní (*Rataje, Všetaty, Postoloprty, Drážd'any, Ostrava*) či jména vodních toků (*Jizera, Dyje, Úpa, Labe, Vltava*) a geomorfologických útvarů (*Karpaty, Beskydy, Říp*). Při výkladu vlastních jmen autoři přirozeně uplatňují tradiční etymologizující přístup zaměřený na nalezení původního „apelativního“ významu vlastních jmen. Česká onomastika posledních tří desetiletí se posunula spíše k řešení teoretických a metodologických otázek studia vlastních jmen, což je fakt, který možná mohl být v publikaci zmíněn. Po části věnované interdisciplinární spolupráci etymologie s jinou jazykovědnou disciplínou, onomastikou, je prostor věnován též spolupráci etymologie s jinými nejazykovědnými obory, s archeologií, etnografií apod., z níž těží nejen tyto obory, ale především etymologické bádání.

Poslední (desátá) kapitola (s. 233-276) obsahuje výběrový přehled etymologických slovníků neindoevropských i indoevropských jazyků, etymologických knižních monografií a sborníků. Autoři obecně uvádějí nejdůležitější „distinktivní rysy“ etymologických slovníků, čímž napomáhají lepší orientaci uživatelů v rozsáhlé etymologické literatuře lexikografické a umožňují jim hlubší vhled do tohoto žánru vědecké tvorby. Tato kapitola rovněž přináší srovnání rozdílného pojetí a šíře čtyř českých etymologických slovníků (Machkova, Holubova – Kopečného, Holubova – Lyerova, Rejzkova) a obecné návody, jak postupovat při hledání poučení o etymologii některého českého slova.

Nakonec je uveden seznam dalších prací o etymologii, jenž je rozčleněn do třinácti tematických oddílů.

Závěrem je třeba říci, že jen máloco uniklo pozornosti autorů. Lze snad připomenout, že se autoři mohli zmínit i o akcentologii, případně o historické syntaxi, avšak tato drobná připomínka nijak nesnižuje vysokou hodnotu díla podávajícího opravdu všestranný přehled o původu různých slov a způsobech jeho odhalování. Text vyniká nejen obsahem a formulační výstižností, ale i grafickou přehledností a názorností – výklady jsou doprovázeny řadou přehledových tabulek a bohatě dokumentovány soubory příkladů, což čtenářům, ať laickým či odborně školeným, vždy pomáhá lépe pochopit etymologické výklady a postupy. Čtenáři jistě ocení zejména zajímavé pasáže zabývající se výklady vlastních jmen, méně obvyklými slovo tvornými postupy, jazykovým eufemizmem a jazykovým tabu, lidovou etymologií, kontaminací apod., jimž je v knize věnován velký prostor a které jsou ilustrovány řadou pěkných příkladů. K užitečnosti a úplnosti knihy přispívá i to, že je vybavena abecedními rejstříky (rejstřík autorů, rejstřík slov, rejstřík věcný) a seznamem zkratk.

Vydání této knihy je zároveň významným počinem, a to nejen v dějinách české etymologie. Existuje sice mnoho etymologických vědeckých publikací, ať českých či zahraničních, ale žádná není psána takovou formou, aby problematiku etymologie jasně a názorně přiblížila i laickým čtenářům a pomáhala snáze pochopit údaje v etymologických slovnících, které se těší značné oblibě. Lze tedy předpokládat, že kniha přispěje k prohloubení zájmu o etymologii nejen mezi studenty filologických oborů, ale i mezi širší obcí zájemců o jazyk. A možná přivede alespoň některé čtenáře k tomu, že pochopivše principy, kterými jsou dlážděny cesty a cestičky do etymologie, sami začnou v jazyce vidět mezi slovy souvislosti, které dosud ani netušili.

Jana Zemanová

Dobřík Zdeno: *Jazyky v kontaktech (Anglicizmy a jiné slova cudzieho pôvodu v nemčine a slovenčine)*. Banská Bystrica, Filologická fakulta Univerzity

Mateja Béla, 2007. 185 s. ISBN 978-80-8083-400-5.

Internacionalizace slovní zásoby je proces, který se týká bezpochyby každého živého jazyka. Problematika anglicizmů a jejich adaptace v jiných jazycích je téma velmi aktuální nejen s ohledem na češtinu a další slovanské, ale i jiné jazyky evropské. Přejímání anglických lexikálních prvků zažívají i jazyky „velké“, jako např. němčina. V tomto kontextu vychází monografie Zdenka Dobříka, zabývající se přejímáním anglicizmů a jejich adaptací v němčině

a ve slovenštině. Jde o ucelené syntetické dílo – první ve slovenské lingvistice – zkoumající adaptační procesy v jednotlivých jazykových plánech obou uvedených jazyků. Slovenská lingvistika věnovala tomuto tématu doposud méně pozornosti než lingvistika německá, která zkoumá anglicizmy průběžně od 40. let 20. stol.

Kniha sestává ze šesti kapitol. Po úvodních dvou kapitolách (*Metodologické inšpirácie, Súčasný stav poznania skúmanej problematiky v nemecky hovoriacich krajinách a na Slovensku*) provádí autor klasifikaci anglicizmů a vymezuje oblasti jejich užívání (na základě věcného charakteru textů). Při definici anglicizmů se opírá především o jejich vymezení a klasifikaci v německojazyčných lingvistikách a lingvistice slovenské (zejména o Furdíkovy studie). Správně poukazuje na nezbytnost zpřesnění a doplnění definice anglicizmu o země *Commonwealthu* – jakožto země původu mnohých anglicizmů. Ke komplexnosti zpracování dané tematiky přispívá i skutečnost, že autorem nezůstala nepovšimnuta ani propriální sféra jako oblast užívání mnoha anglicizmů (viz tam na s. 23).

Jádrem knihy je kapitola čtvrtá – *Štruktúrna adaptácia a funkčnosť anglicizmov v nemčine a slovenčine*. V jejím rámci autor zkoumá a srovnává adaptaci anglicizmů¹⁾ v němčině a slovenštině na rovině fonické a grafické, morfologické, slovotvorné, lexikálněsemantické a stylistické. V jednotlivých jazykových rovinách jde autorovi o postižení shod a rozdílů adaptace anglicizmů v němčině a slovenštině, v oblasti stylistiky zkoumá autor stylistické aspekty užívání anglicizmů v němčině a slovenštině.

Symptomem adaptačních procesů v rovině fonické a grafické obou jazyků je – jak zjišťuje autor – rozkolísanost pravopisu slovotvorně motivovaných i nemotivovaných slov. V němčině existuje výraznější rozkolísanost výslovnosti anglicizmů, naproti tomu slovenština usiluje spíše o přiblížení fonické a grafické formy anglicizmů. Ukazuje se mj. i potřeba rozsáhlejšího výzkumu v této oblasti na Slovensku, což autor naznačuje svým minivýzkumem, který provedl na své fakultě v Banské Bystrici.

Důležitým zjištěním ze zkoumání roviny morfologické je, že *anglicizmy* v němčině a ve slovenštině kvalitativně neredukují morfologické vlastnosti obou jazyků. Adaptují se zpravidla slovesa, v poněkud menší míře pak substantiva a adjektiva. Částečně se tak redukuje polymorfismus v obou jazycích.

Konfrontace slovotvorných rovin obou jazyků naznačuje, že v obou jazycích dochází k upevňování pozice zkratk, v němčině samozřejmě kompozit, ve slovenštině derivátů a také

¹⁾ Z úsporných důvodů používáme v recenzi termín *anglicizmy*, i když v některých případech jde o slova cizího původu vůbec, nikoli pouze o anglicizmy (podobně tak činí i autor monografie).

v ní dochází k nárůstu počtu kompozit sestávajících z cizích slovotvorných základů a následně k tvoření kompozit hybridních, což posiluje status kompozice a kalkování, resp. polokalkování ve slovenštině (– pozn. aut. recenze). Při uvádění hybridních kompozit v textu mohl autor blíže vysvětlit, s jakým pojetím hybridnosti pracuje. Některé uváděné příklady hybridních kompozit nejsou jednoznačné (např. u *Discomusik*, *Live-Diskussion* jde spíše o hybridnost pravopisnou než etymologickou, druhé komponenty těchto složenin nejsou původem německé, ale snad pravopisně „německé“?, viz tam na s. 71, stejně tak i první komponenty *Haar-*, *Krisen-*, viz tamtéž). Taktéž není zřejmé, podle jakého kritéria rozlišuje autor prefixy, prefixoidy a komponenty. Morfémy *ex-* (s. 67), *mega-*, *super-* (s. 72) v uvedených významech lze považovat i (podle mého názoru však především) za komponenty složených slov. Ale to je problém i mnoha jiných slovotvorných prací.

Ze zkoumání roviny lexikálněsémantické vyplývá, že nejvíce anglicizmů se adaptuje v obou jazycích ve zúženém významu. Některé anglicizmy označují v obou jazycích skutečnosti, které nejsou v anglofonních zemích známé (např. v němčině a slovenštině došlo k rozšíření významu u výrazů *festival*, *sendvič* apod.). Podobně se liší významová struktura některých výrazů v němčině a slovenštině, srov. např. slovenské *sprejer* má širší a bohatší významovou diferenciaci, než německé *Spreyer*.

Z hlediska stylové příznakovosti se podle autora v obou jazycích uplatňují anglicizmy (a jiná slova cizího původu) především terminologického a hovorového charakteru. Tento jev však není konstantní, závisí na měnících se mimojazykových faktorech a na jazykové situaci.

Pátá kapitola se zabývá růzností pohledů jazykově-strukturně a pragmaticky orientované jazykové kritiky na adaptační procesy anglicizmů. Potvrzuje se (a to i v následující kapitole), že jen čistě jazykově strukturní pohled na jazyk nemůže být arbitrem systémovosti daných procesů.

Šestá kapitola popisuje pohledy obou výše uvedených směrů jazykové kritiky na funkčnost anglicizmů. V tomto srovnání má navrch sociolingvisticky, resp. pragmaticky orientovaná jazyková kritika, neboť „normativisté“ vždy dostatečně nezohledňují právě aktuální komunikační potřeby uživatelů jazyka. K těmto závěrům dochází autor na základě několika konkrétních příkladů anglicizmů ve slovenštině a němčině.

Následující přehledně shrnutá zjištění, k nimž autor v textu dospěl (s. 149-151), německé resumé, soupis nezanedbatelného množství použité literatury k danému tématu a vhodně zařazené přílohy pro ilustraci jevů probíraných v textu.

Monografie Zdenka Dobříka je vlastně sondou možností komplexního popisu přejímání a adaptace anglicizmů a tím i jednou z inspirací pro další práce tohoto charakteru ve slovenské

lingvistice. Je zdařilým příspěvkem nejen v oblasti konfrontace jazyků, ale podnětem pro další formování jazykové kritiky. Kniha má logickou stavbu, vhodně zvolenou metodologii, vyznačuje se solidní argumentací a bohatou exemplifikací. Rozhodně si zaslouží pozornost nejen slovenské lingvistické veřejnosti.

Patrik Mitter

Vachková, Marie (2007): *Kapitoly k německo-české metalexikografii I,*

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta: Praha, 228 s.

ISBN 978-80-7308-199-7

První díl publikace o německo-české metalexikografii s názvem „Kapitoly k německo-české metalexikografii I“ je výstupem z aktuálního projektu „**Velký německo-český akademický slovník**“ (VNČAS), jehož je autorka hlavní řešitelkou a jenž byl zahájen v roce 2000 na ÚGS. Projekt financuje Grantová agentura České republiky. Na projekt navazuje kooperace v oblasti výzkumu pod vedením oddělení pro korpusovou lingvistiku na Institutu pro německý jazyk (IDS) v Mannheimu.

Do předkládané práce byly částečně zakomponovány některé již publikované statě autorky, přičemž některé z nich byly rozšířeny. Jejich vědeckým východiskem je autorčina profesní orientace na **slovtvorné mechanismy současného německého jazyka**. Práce je výběrová; první díl se zaměřuje na oblast nominální. Další studie existují v rukopisné formě a mají tvořit součást druhého svazku. První díl se skládá z celkem **šesti hlavních kapitol**, každá z nich pak obsahuje několik subkapitol.

Úvodní kapitola pojednává o úkolech vědecky zaměřené německo-české lexikografie. V její první části autorka charakterizuje současnou (meta)lexikografii. Dále nalezneme informace o projektu VNČAS. Druhá kapitola je věnována kontrastivní jazykovědě, resp. roli, kterou kontrastivní pohled hraje při práci na vznikajícím slovníkovém díle. Slovtvorné vztahy a jejich (eventuální) promítnutí do makrostruktury překladového slovníku jsou tematizovány v kapitole třetí. V jednotlivých subkapitolách se autorka zabývá problematikou výběru a organizace lemmat a problémovými okruhy s ní spojenými. V této souvislosti lze zmínit např. lexikografické zpracování slovtvorných morfémů. Čtvrtá kapitola nese název „Lexikografická synonyma ve zdrojovém slovníku a role korpusu při ekvivalentaci.“ Využití korpusové analýzy při tvorbě heslových statí německo-českého slovníku je pak klíčovým

pojmem i v kapitole páté, která má charakter do značné míry exemplifikační. Autorka v ní rozebírá komplex problémů spojený se zpracováním konkrétního produktivního slovtvorného modelu („-bar“) a možnosti, které nabízí korpusové nástroje IDS Mannheim pro rozlišení slovtvorných synonym („-bar“ vs. „-lich“). Závěrečná kapitola pojednává o zapracování periferních lexémů do hesláře slovníku. Autorka o této problematice referuje na základě příkladů derivátů na „-sier(en)“ a „-isierung“ týkajících se severských reálií.

Text publikace je proložen ukázkami heslových statí. Jednotlivé kapitoly jsou doplněny poznámkovým aparátem, přílohami (ukázkami z databázových výstupů VNČAS, výstupy z manheimského korpusu apod.) a použitou literaturou. Edice druhého dílu je plánována na rok 2010.

Martin Šemelík

Kronika č. 1

K devadesátinám významného lingvisty – profesora Jana Šabršuly

Přední český jazykovědec, prof. PhDr. Jan Šabršula, DrSc. je znám nejen v České republice, ale i v zahraničí především jako významný romanista. Jeho badatelská práce, které zasvětil celý svůj život, má obdivuhodně široký záběr. Profesor Šabršula je vědec, který se zabývá fundamentálními problémy jazyka, avšak v zorném úhlu jeho zájmu je i spousta dalších odborných oblastí – dějiny, kultura, historie. Člověk renesančního ducha, humanista, který se zajímá o vše, co je spojeno s existencí člověka. Profesor Šabršula celým svým životem a svou prací dokazuje, čeho může dosáhnout člověk, který přes všechny překážky a úskalí – a těch měl na své cestě životem nemálo – jde přímou cestou za svými ideály, za svými badatelskými projekty.

Lingvista Jan Šabršula se orientuje na obory románské jazykovědy, na francouzskou, italskou, rumunskou, okcitánskou i klasickou lingvistiku a srovnávací jazykovědu. Neméně významnou je však i jeho badatelská činnost v oblasti obecné lingvistiky.

Své početné odborné práce publikoval v České republice i v zahraničí, a to především ve Francii, Belgii, Německu, Kanadě, Velké Británii, Španělsku, Rumunsku, Polsku a v mnoha dalších zemích. Celkový počet publikovaných odborných prací profesora Šabršuly čítá k dnešnímu dni více než 400 titulů. Mnohé pozitivní ohlasy na jeho publikace v recenzích na celém světě svědčí o významu osobnosti Jana Šabršuly pro českou i světovou lingvistiku.

Narodil se 31. března 1918 na Moravě, v Bojkovicích u Uherského Hradiště, v rodině středoškolského profesora. Maturoval v roce 1937 na Státním československém reálném gymnáziu v Třebíči. Po maturitě, v pohnutých předválečných letech, vstoupil jako dobrovolník do armády s úmyslem podílet se na obraně své vlasti. Úspěšně složil důstojnické zkoušky, byl jmenován velitelem pohraniční pevnosti, avšak v březnu 1939, po obsazení Československé republiky nacistickými vojsky, byl demobilizován. Po demobilizaci se zapsal na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, na obory francouzský jazyk a filozofie. Nacistická razie ho jako přespolního studenta Filozofické fakulty zastihla 17. listopadu 1939 v Masarykově vysokoškolské koleji v Praze Dejvicích. Za účast na studentském hnutí odporu byl deportován do koncentračního tábora v Sachsenhausenu, kde byl internován v letech 1939 až 1940 jako politický vězeň. V roce 1940 se Jan Šabršula dostává na svobodu, zatímco jeho

otec, vězněný pro vlasteneckou činnost, zahynul v roce 1942 násilnou smrtí v koncentračním táboře v Osvětimi. Tyto kruté události – pobyt v koncentračním táboře a smrt milovaného otce, který byl pro Jana Šabršulu vzorem humanity a aktivního přístupu k životu – ovlivnily celý jeho další život.

V roce 1945, po znovuotevření českých vysokých škol, může Jan Šabršula ve svých studiích na Filozofické fakultě pokračovat. Akademický rok 1945-1946 stráví jako stipendista na univerzitě v Grenoblu, kde navštěvuje přednášky a semináře významného lingvisty, fonetika a dialektologa Antonina Duraffoura. Byl to právě profesor Duraffour, kdo vzbudil u mladého studenta Jana Šabršuly zájem o strukturálně funkční lingvistiku a jako první ho také seznámil s principy *Pražské lingvistické školy*.

Po návratu do Prahy pokračuje Jan Šabršula ve studiích u Josefa Dvořáka a Maxmiliana Křepinského a svá studia ukončí v roce 1947. Nastupuje jako středoškolský profesor na gymnáziích v Kralupech a v Praze. V roce 1951 je jmenován asistentem a posléze odborným asistentem katedry cizích jazyků a prochází postupně několika pražskými fakultami.

V roce 1954 začíná pracovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a již v roce 1957 obhájí svou kandidátskou práci na téma *Otázky vývoje francouzské sociální a politické terminologie*. Získává hodnost kandidáta filologických věd v oboru romanistika a začíná pracovat jako odborný asistent francouzské lingvistiky na katedře romanistiky Filozofické fakulty. Ve věku 38 let tak zahajuje svou profesní dráhu filologa a lingvisty.

Již v roce 1960 obhájí Jan Šabršula svou habilitační práci *Verbo-nominální konstrukce a povaha děje ve francouzštině* a v roce 1961 je jmenován docentem. Jeho badatelská činnost a pracovní zaujetí nadále intenzivně pokračují: v roce 1964 obhájí další disertaci *Systémy vyjadřování času, modality a aspektu, jejich výstavba a jejich vztahy syntaktické ve francouzštině a provensálštině* a získává titul doktora filologických věd. Krátce nato, v květnu 1966, je jmenován řádným profesorem francouzského jazyka a ustanoven profesorem románské jazykovědy na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, kde v období svého působení odvedl na čtyřicet kandidátských disertací, čtyřicet doktorských prací a desítky diplomových prací. V roce 1984 byl profesor Šabršula penzionován.

Avšak ani potom ve své vědeckovýzkumné a pedagogické činnosti neustává. Na Filozofické fakultě působí jako profesor-konzultant, nadále zasedá v habilitačních, kandidátských a doktorských komisích, posuzuje diplomové a vědecké práce, koná veřejné přednášky, soustavně publikuje a aktivně se účastní symposií a vědeckých konferencí v České republice i v zahraničí. Jedním slovem – zůstává nadále předním reprezentantem české lingvistiky a romanistiky.

Po listopadu 1989 se profesor Jan Šabršula aktivně zapojuje do demokratizačního hnutí na Filozofické fakultě UK. Stále plný tvůrčí energie a entusiasmů se podílí na přípravě nových romanistických studijních oborů. V roce 1992 dostává nabídku docentky Evy Mrhačové, děkanky nově založené Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě a přijímá místo profesora francouzské a románské lingvistiky. Na katedře romanistiky Filozofické fakulty OU v Ostravě, kam pravidelně dojíždí, působí pan profesor nepřetržitě až do dnešních dnů. Podle potřeb katedry vede přednášky z francouzské lingvistiky, srovnávací lingvistiky francouzsko-české, historického vývoje francouzského jazyka a srovnávací lingvistiky románských jazyků. Devět svazků studijních textů a monografií, které profesor Šabršula publikoval na FF OU, je cenným základem učebnicového fondu nové ostravské romanistiky. Pod jeho vedením se nadále formují mladé pedagogické a vědecké osobnosti Filozofické fakulty v Ostravě, ale i dalších fakult v České republice.

Svým lingvistickým zaměřením je profesor Šabršula programový funkční strukturalista a saussurovský mentalista. Jazyk v jeho pojetí existuje primárně v ideální podobě jako fakt vědomí a teprve sekundárně se v některých svých aspektech materializuje a exteriorizuje. K nejdůležitějším charakteristickým rysům jazyka patří to, že je znakové povahy.

Šabršulova teorie je souhrnně vyložena v monografii *Substitution, représentation, diaphore* (AUC, Philologica, Monografia LXXXI, 1980), která vzbudila v zahraničí velkou pozornost. Několik recenzí na tuto monografii bylo publikováno například ve Francii a v Rumunsku.

I když saussurovské učení o jazyce a o jazykovém znaku je pro Jana Šabršulu, jak sám říká, stále podnětné, poznamenává na jeho adresu: « *Saussure uznává vzájemnou podmíněnost langue et parole, ale přesto pak nedůsledně dochází k nedialektickému postulátu, podle něhož jediným předmětem lingvistiky má být langue (a tak zanedbává jak dialektický vztah společenského a individuálního, tak i obecného a zvláštního). Dalším nedialektickým rysem Saussurovy koncepce je to, že se tu v rámci langue pozornost koncentruje na slovo a kombinace slov se považuje za jev v podstatě parolový* ». Profesor Šabršula zdůrazňuje, že předmětem jazykovědy není rozbor podstaty designátů. Je jím interní jazykový vztah výrazu a denotátu, ale také externí mimojazykový vztah, fungování jazyka, akt designace.

V oblasti románské jazykovědy je šíře i hloubka vědeckovýzkumného zaměření profesora Šabršuly zvláště pozoruhodná: od vývoje jazyka, srovnávací romanistiky, přes francouzskou morfologii a syntax, lexikologii, lexikografii, stylistiku až po srovnávací stylistiku

francouzsko-českou². Zabývá se také teorií překladu (problém přeložitelnosti, tzv. „lacunes“ ve slovní zásobě, otázka «abstraktnosti» některých znakových elementů, otázka lexikální shody, úloha nominálních prvků ve francouzském jazyce aj.), opíraje se přitom o teorii jazykového znaku³ a o překladatelskou praxi. Podle profesora Šabršuly má „základní filozofická otázka jazykovědy – problém motivovanosti jazykového znaku a otázka vztahu jazykového výrazu ke strukturálnímu členění myšlení – těsný vztah k problému přeložitelnosti“. Uplatňováním důsledně funkčního přístupu k jazyku se profesor Šabršula řadí mezi představitele moderní teorie překladu.

Většina z dlouhé řady Šabršulových skript, psaných česky i francouzsky, je právem považovaná za vědecké monografie. Nalezneme v nich důkladnou a obsahově vědeckou interpretaci jednotlivých aspektů jazyka: slovních druhů současné francouzštiny a jejich gramatických kategorií, slovní zásoby, syntaxe, stylistiky a versologie, srovnávací románské jazykovědy i obecné lingvistiky.

Bohumil Zavadil v roce 2003, při příležitosti pětadesátin profesora Šabršuly, hodnotí jeho dílo takto: „*V čem se tedy Šabršulův pohled na jazyk odlišuje od koncepcí, které převládají v současné lingvistice? Především v důsledně funkčním přístupu k jazykovým jednotkám. Funkce, význam, obsah – to je to, co představuje základ znaku, ať už jde o znak lexikální, nebo gramaticky kategoriální. Materiální forma je sice bezprostřední fenomenální skutečností, s níž se lingvista setkává v realizovaných promluvách a za níž teprve musí jazykový systém odhalovat, nicméně jako vodítko pro lingvistickou interpretaci je spíš zavádějící. Šabršula systematicky odhaluje existenci různých neutralizací, synkretismů a kryptokategorií v jazyce. Výraz je podle jeho pojetí v jazyce nejednotný – mnohotvárný a rozmanitý – a je strukturován jinak než obsah. Rozmanité jsou i jednotky plánu výrazu – nejde jen o fonémy, nýbrž také o gramémy, případně prvky jiných kódů. Šabršula jim (podle Jacquesa Pohla) souhrnně říká plémy.[...] Osobně si velmi cením integrálního přístupu prof. Šabršuly k jazykové realitě. [...] U nás není vědecká hodnota Šabršulova rozsáhlého díla snad ani plně doceněna – jednak pro svůj saussurovský mentalismus, jednak pro neformalizovaný interpretační aparát. Pozorné zamyšlení nad Šabršulovými přístupy však*

² *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*, (Acta Universitatis Carolinae (AUC) Philologica Monographia CIV-1989)

³ Z mnoha titulů uvádíme jen některé: *Filozofické problémy překladu* (Sborník přednášek celostátního semináře odborného francouzského překladu, Turnov-Matějov, 1976, 16-36), *Problém tzv. abstraktnosti jazyka a překlad* (1976, Turnov, 37-53), *La traduction est possible* (AUC-Romanistica Pragensia X, 1977, 109-137), *Politický text. Problémy překladu*. (AUC-Translatologica Pragensia II., 2, 831-837), *Teorie a praxe překladu* (Ostrava 2000).

ukazuje, že v jeho pohledu na jazyk je mnoho cenného a že jeho závěry, i když nejsou prezentovány ve formalizované podobě, obsahují významné podněty ke skutečně vědecké interpretaci jazyka. Prof. Šabršula se ve svém životním díle projevuje jako osobitý myslitel, v jehož interpretaci jazyka se neustále prolíná pohled řekl bych taxonomicky systémový s pohledem realizačně funkčním, s čímž souvisí i jeho koherentní pojmový a terminologický aparát, neodpovídající vždy tradičnímu a univerzálně rozšířenému názvosloví. Smyslem osobitých Šabršulových pojmenování je však i snaha ukázat, že ani jejich obsah a zejména jejich zapojení do celku interpretačního pojmového modelu nejsou totožné s dosavadní tradicí.“⁴

Nemůžeme opomenout celou řadu přednášek, které profesor Šabršula pronesl pro různá odborná seskupení i pro veřejnost česky, francouzsky, rumunsky, německy či anglicky. Jedna z jeho nejvýznamnějších přednášek na téma *Le fonctionnement synallagmatique du signe lexical* byla pronesena ve Frankfurtu nad Odrou na konferenci *Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle* v roce 2001.

Dílo profesora Šabršuly není zdaleka uzavřeno. K některým vědeckovýzkumným problémům se znovu vrací, svá řešení doplňuje a upřesňuje.⁵ Tak je tomu i v případě jeho monografie *Le fonctionnement asymétrique du signe linguistique*, která vyšla v roce 2005 a která přináší syntézu poznatků o asymetrii jazykového znaku. Profesor Šabršula má mnoho dalších tvůrčích plánů a projektů a usilovně na nich pracuje. Důkazem toho je i jeho nejnovější publikace pojednávající *O francouzské reformaci* (2007).

Vedle badatelské činnosti profesora Šabršuly je neméně významnou jeho činnost pedagogická. Vychoval desítky odborníků, z nichž mnozí se stali jeho pokračovateli, působí na českých i zahraničních univerzitách a s hrdostí se hlásí k tomu, že jsou žáky profesora Šabršuly.

Profesor Šabršula byl členem mnoha vědeckých společností. Do dnešních dnů si zachoval aktivní členství v *Kruhu moderních filologů*, *Jazykovědném sdružení*, rekonstituovaném *Pražském lingvistickém kroužku* a v *Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle*.

⁴ Zavadil, B. *Pětaosmdesátiny prof. Jana Šabršuly*. Časopis pro moderní filologii, 2003.

⁵ Dosud publikované soupisy prací prof. Šabršuly: *Bibliographie des travaux du professeur Jan Šabršula 1952-1977* (položky 1-173): *Philologica Pragensia* 21, str. 85-92 (sestavila Jitka Chmelová-Svobodová). *Bibliographie des travaux du professeur Jan Šabršula, Dr.Sc., 1978-1987* (položky 174-279): *Philologica Pragensia* 31, str. 205-209 (sestavil Vladimír Uhlíř). *Bibliographie des travaux du professeur Jan Šabršula 1988-2000* (položky 280-370): *Studia Romanistica* 2002, Ostrava, str. 15-21 (sestavila Jana Pavlisková), Ohlasy prací prof. Jana Šabršuly, In: *Acta Universitatis Olomucensis Facultas Philosophica – Philologica 78 - Supplementum 2003*, s. 137-142 (sestavil Jan Holeš).

Uznání a pozornosti se Šabršulovým pracím dostalo nejen doma, ale i v zahraničí, především ve Francii, v Belgii a v Rumunsku. Psal o něm Marcel Cohen, Henri Bonnard, Jacques Pohl, Jean Dubois, uznával ho Georges Straka, Eugen Coseriu. Jeho práce figurují v prestižních sbornících na celém světě.

Za lidské činy a výsledky badatelské činnosti bylo profesoru Šabršulovi uděleno mnoho různých ocenění. Uvedme jen ta, kterých si pan profesor nejvíce cení: *Československá vojenská medaile za zásluhy I. stupně*, *Pamětní odznak druhého národního odboje*, *Pamětní odznak 1939-1945*, *Pamětní medaile „17. listopadu 1939 – 1999“*, *Pamětní medaile za účast v boji za národní osvobození*, *Stříbrná medaile Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*. V roce 2000 udělil prezident Francouzské republiky profesoru Šabršulovi za jeho dlouholetou významnou vědeckou práci v oblasti francouzské lingvistiky řád Čestné legie (*Chevalier de la Légion d'honneur*). V roce 2006 udělil rektor Ostravské univerzity při příležitosti 15. výročí založení OU profesoru Šabršulovi medaili *Za zásluhy o rozvoj Ostravské univerzity*.

Ušlechtilé lidské vlastnosti profesora Šabršuly se snoubí s jeho mimořádnou vzdělaností. Pro svou erudici, mimořádnou pracovitost, cílevědomost, skromnost, bezmeznou ochotu a laskavost si pan profesor neustále získává upřímný obdiv svých studentů i kolegů.

U příležitosti 90. narozenin vyjadřujeme panu profesorovi i jeho dílu velké uznání a poděkování za jeho celoživotní přínos pro českou, a obzvláště novou ostravskou jazykovědu a romanistiku. Do dalších let přejeme panu profesorovi především dobré zdraví a hodně tvořivých sil.

Jitka Smičeková

Konference bohemistů v Ostravě 7. – 9. 11. 2007

Ve dnech 7. – 9. 11. se konala na Filozofické fakultě Ostravské univerzity mezinárodní bohemistická konference s názvem *K diferenciaci jazykových prostředků*. Setkání jazykovědců nejen z České republiky, Slovenska a Polska se uskutečnilo u příležitosti desátého výročí úmrtí doc. PhDr. Dany Davidové, CSc., která byla dlouholetou pracovnící Pedagogické fakulty v Ostravě, posléze proděkankou pro studium Filozofické fakulty a zastávala řadu dalších funkcí. Svou vědeckou činnost zaměřila Dana Davidová především na oblast současného mluveného jazyka, na jazyk měst a na výzkum lašských a těšínských nářečí.

První den konference zahájily jednání dva referáty v plénu. V prvním pohovořila prof. *M. Krčmová* o zdrojích poznání diferenciaci jazyka a zaměřila se především na pojmy autentičnost a stylizace v souvislosti s brněnským hantecem a jeho obrazem v literatuře a reklamě. Následoval referát doc. *I. Bogoczové* věnovaný zvláštnostem komunikace na periferiích národního jazyka s ohledem na situaci na českém Těšinsku, jejímuž zkoumání se autorka ve svých pracích dlouhodobě věnuje.

Další jednání probíhala ve dvou dopoledních sekcích. Sekci Mediální a marketingová komunikace zahájila *R. Čapková* referátem z lékařského prostředí; příspěvek doprovázela obrazem poutavá powerpointová prezentace. *I. Luc* se zabývala slogany na internetu, zatímco *L. Zimová* pohovořila o kontaktních prostředcích s persvazivní funkcí a *T. Macoun* referoval o anglicismech ve vybraném krajanském periodiku. *P. Krejčí* a *E. Krejčová* se ve svých příspěvcích věnovali problematice idiomů a frazeologismů z kontrastivního česko-bulharského pohledu. Dále pak v téže sekci vystoupila *I. Balkó* a *M. Olšiak* s tématem suprasegmentálních jevů v médiích. V sekci Komunikace v prostředí školy zazněl referát *I. Kolářové* o konkurenci univerbizovaných a víceslovných názvů v textech z oblasti školství a vzdělávání, *Z. Kováčová* se zamyslela nad vlivem školského textu na komunikační kompetenci středoškoláků a poukázala na stále přetrvávající nedostatky slovenských učebnic v této oblasti. Následující příspěvek *M. Kyselové* byl věnován problematice frazeologie ve vyjadřování žáků. Historii vyučování češtině jako cizímu jazyku na materiálu učební příručky F. M. Pelcla z konce 18. století se věnovala *Š. Tůmová* a *A. Novotná* pohovořila o metodických postupech při vyučování skladbě na měšťanských školách.

Druhý den konference se dopoledne jednalo v sekcích Komunikace v církevním prostředí a Komunikace v národnostně smíšeném a bilingvním prostředí. Nad tématem knižnosti a hovorovosti v církevním tisku se zamyslela *E. Minářová*, modernizaci jazyka Církve československé husitské se věnovala *M. Grygerková*, církevní slovanštině v české římskokatolické církvi se věnoval *M. Vepřek*, zatímco *W. Śliwiński* pohovořil o díle Karola Wojtyly a *M. Laštovičková* promluvila o zvláštnostech liturgie TECu. V paralelní sekci vystoupila *A. Szczurek-Boruta* s tématem vícekulturnosti a zdůraznila nutnost rozvíjení kulturních a interkulturních kompetencí již na úrovni školy. *S. Kloferová* se věnovala lidové etymologii v jazykovém kontaktu na příkladě češtiny a němčiny. *L. Radková* a *I. Bogoczová* prezentovaly dílčí výsledky rozsáhlého výzkumu věnovaného respektování práv polské národnostní menšiny v oblasti Těšínska. Stejně tak seznámila posluchače s částí výzkumu osvojování jazyka v bilingvním prostředí *L. Černá* v příspěvku věnovaném bilingvnímu lexikonu u dětí.

Odpoledne pak patřilo sekcím Komunikace různých generací a mezigenerační a Obecná jazykověda + Miscellanea. Příspěvek *O. Müllerové* byl věnován vsuvkám a vedlejším sdělením v řeči příslušníků různých generací, *H. Jodasová* promluvila o vlivu tištěných médií na vyjadřování dospívající mládeže, *N. Bayerová* vystoupila s příspěvkem Příjmení, jejich podoby v komunikaci, a to se zřetelem k jednotlivým generacím. Na některé typy lexikálních prostředků ze projevů současné mládeže se zaměřila *D. Svobodová*, zatímco *E. Jandová* poreferovala o frazeologii v komunikaci chatové generace a *J. Zeman* soustředil svou pozornost na opravy v konverzaci neoficiální komunikace mládeže. V různých vystoupila *J. Hoffmannová* s příspěvkem Reprodukce cizí / vlastní řeči z hlediska žánrové diferenciaci mluvené (a psané) češtiny, *M. Čechová* pohovořila o frazeologii a zohlednila její využití v souvislosti s volbou stylu. Na práci s korpusy se ve svém referátu zaměřil *R. Čech* a představil výpočet poměru type /token a jeho využití při textové analýze. Tématu ukazovacích zájmen se věnoval *J. Jodas* a poukázal na odlišnou distribuci vybraných zájmen v různých geografických oblastech. Dopolední jednání uzavřel *P. Mitter* pojednáním o obtížnostech vymezení prefixu a radixu u některých typů složenin.

Vedle vysoce kvalitního a zajímavého pracovního programu připravili organizátoři pro účastníky konference též pestrý společenský program. Po prohlídce Sanatorií Klimkovice a přilehlého parku se všichni mohli osvěžit v bazénu a následně v uvolněné atmosféře přátelsky pohovořit s kolegy u bohaté slavnostní tabule v salonku lázeňské restaurace. Všudypřítomná vstřícná a srdečná nálada proměnila tuto konferenci v přátelské setkání.

Šárka Tůmová

Setkání bohemistů – Cikháj 2007 / 2008

Ve dnech 14. až 16. března 2008 se za sponzorského příspěví Nadačního fondu studentů FF, Ústavu českého jazyka, Ústavu české literatury a knihovnictví a Ústavu jazykovědy a baltistiky uskutečnil v rekreačním středisku Cikháj pátý ročník *Setkání bohemistů*. Zúčastnili se studenti z Brna, pedagogicky byla zastoupena katedra Ústavu českého jazyka a Ústav pro jazyk český AV ČR. Mimo to pořadatele příjemně překvapila účast studentů ze zahraničí, tentokrát z Berlína a Nižného Novgorodu.

Stejně jako v ročnících minulých, i nyní organizátoři prostřednictvím *Setkání* usilovali o prohloubení spolupráce jazykových pracovišť brněnské univerzity, poskytli pedagogům,

doktorandům i studentům možnost představit oblast svého výzkumu či zájmu prostřednictvím referátu a následných diskusí. Program informačně vzdělávacího bloku vyplnily referáty lingvistického a literárněvědného zaměření. Jejich úroveň nepochybně pozvedla aktivní účast odborných asistentů z Ústavu obecné jazykovědy a Ústavu českého jazyka a oproti předchozím ročníkům rovněž ve zvýšené míře doktorandů, zastoupených také Ústavem české literatury a knihovnictví. Příjemné zakončení přednášek nabídl filmový seminář s následnou živou debatou.

Ke zpestření letošního setkání jistě přispěl slunečný výlet do blízkého okolí. Mnozí účastníci se tímto mohli blíže seznámit nejen s okolní krajinou, ale také sami mezi sebou.

Stejně jako v minulých ročnících vyjde i letos sborník referátů, jež na *Setkání* zazněly. Vzhledem k velkému nadšení ze strany návštěvníků *Setkání bohemistů – Cikháj 2007/2008* organizátoři již nyní plánují setkání další, které se uskuteční na podzim letošního roku.

Petr Matula